ఏపి హజ్ బుల్లెటిన్

తెలుగు, ఉర్దూ భాషల్లో ప్రచురితం

సంపుటి 3 సంచిక 3

ఏప్రిల్ - 2019

రజబ్, హిజ్రీ 1440

చీఫ్ ఎడిటర్,

ఎస్.ఎం.డి.తాజుద్దీన్ ఆరీఫ్

ఎడిటర్

డా.ఫజులుల్లా ఖాన్

ఎడిటోరియల్ బోర్డు

ముఫ్తి ముహమ్మద్ ఫారూక్ అల్ ఖాసిమీ

మౌలానా ముహమ్మద్ ఇల్యాస్

ముఫ్తి కె.ముహమ్మద్ రఫీ

హజ్ కమిటీ సభ్యులు

మోమిన్ అహ్మద్ హుస్సేన్ ఛైర్మన్

ముహమ్మద్ అహ్మద్ షరీఫ్ కౌన్సిల్ ఏపి

షేక్ మస్తాన్ షరీఫ్ జడ్పీటీసీ

టి.మహబూబ్‌సాబ్ ఎంపీపీ

షేక్ అక్బర్ సాహెబ్, వైఎస్.ఎంపిపీ

అబ్దుల్ చినరెహ్మాన్

హాజీ షేక్ హుసన్ బాషా

సయ్యద్ షా మఖ్దూమ్ బుఖారి

సంవత్సర చందా 85/-

విడిప్రతి వెల: **15/-**

ప్రచురణ

ఏపి స్టేట్ హజ్ కమిటీ

మసీదు వీధి, లబ్బీపేట్, విజయవాడ

టోల్‌ఫ్రీ నెం: 18004257873

బిస్మిల్లాహ్ హిర్రహ్మా నిర్రహీమ్

అమిత దయాళువు, అనంత కరుణామయుడు అయిన అల్లాహ్ పేరుతో...

ఈ సంచికలో...

పశ్చాతాపం చెందనిదే క్షమింపబడవు!	**2**
హజ్ 2వ రోజు	**3**
హిజ్రీ శకం-9లో జరిగిన హజ్	**5**
తెలుసుకోవాల్సిన అరబీ పదాలు	**7**
హజ్ ముఖ్య మైన దుఆలు	**8**
మేరాజ్ సందేశం	**18**
లబ్బైక్ అల్లాహుమ్మ లబ్బైక్	**23**

ఏ.పి.హజ్‌బుల్లెటిన్ చదవాలనుకుంటున్నారా?

వెంటనే చందాదారులుగా చేరండి. హజ్-ఉమ్రా విధివిధానాలను ఖురాన్ హదీస్‌ల ఆధారంగా ఇస్లామిక్ స్కాలర్స్ ఆధ్వర్యంలో "ఏ.పి.హజ్‌బుల్లెటిన్"ను ఏపి హజ్ కమిటీ ప్రచురిస్తోంది. చందా వివరాలు విడి పత్రి రూ.15/- సంవత్సర చందా రూ.85/- (**డ్రా తేదీ నుంచి హజ్‌యాత్రకు వెళ్ళే వరకు**). చందా మొత్తాన్ని ఏపి స్టేట్ హజ్ కమిటీ, అకౌంట్ నెంబర్: 034310100141377 ఐఎఫ్ఎస్‌సి కోడ్: ఎఎన్‌డిబి0000343 ఆంధ్ర బ్యాంక్ లబ్బీపేట్ బ్రాంచ్, విజయవాడలో జమాచేయాలి.

ఇస్లామిక్ స్కాలర్స్ నుంచి వ్యాసాల్ని ఆహ్వానిస్తున్నాం

ప్రతి నెల విడుదలౌతున్న హజ్‌బుల్లెటిన్‌లో ప్రచురించడానికి ఇస్లామిక్ స్కాలర్స్ నుంచి హజ్, ఖురాన్, హదీస్‌కు సంబంధించిన ఆర్టికల్స్ (తెలుగు - ఉర్దూ భాషలో డిటిపి చేయించి ఓపెన్ ఫైల్ aphajjpro@gmail.comకు మెయిల్ చేయాలి). ప్రింట్ అవుట్ కానీ, రాత ప్రతిని కాని పంపరాదు.

RNI No: TELBIL/2017/73690

Edited, Printed & Published by MD Tajuddin Aref, E.O. AP Haj Committee, 3rdFloor, # 39-3-2, Mosque Street, Labbipet, ViJayawada, AP. Printed at AP Haj Committee Vijayawada. Editor: Dr.Fazalullah Khan

EMail:aphajcommittee@gmail.com,Website:apstatehajcommittee.com

Postal No.VJ/197/2018/20

పశ్చాత్తాపం చెందనిదే క్షమింపబడవు!

హజ్ యాత్ర చేయాలనే మీ చిరకాల కోరిక... నెలలు, సంవత్సరాల తరబడి నిరీక్షిస్తున్న ఆ నిరీక్షణ గడియ రాబోతోంది. అల్లాహ్ కృపతో ఆయన మక్కా సందర్శించే అదృష్టం మీకు దక్కింది. హజ్ యాత్ర కంటే ముందు పవిత్ర రంజాన్ నెల. రంజాన్ నెలలో రోజా, నమాజ్, జకాత్ పూర్తి చేయండి. అల్లాహ్‌ను ప్రసన్నం చేసుకోవడానికి ప్రయత్నించండి. కరుగుతున్న కాలానికి కదులుతున్న సమయానికి తరిగే వయసుకి, మిగిలిపోయే జ్ఞాపకమే మంచితనం. గడిచిన జీవితాన్ని గుర్తుచేసుకొని పశ్చాత్తాపం చెందాల్సిన అవసరం ఎంతైనా వుంది. పశ్చాత్తాపం చెందనిదే క్షమింపబడవు. జీవితాన్ని ఒకసారి పరిశీలించుకునే సమయం వచ్చింది. అబద్ధాలాడడం, పరోక్షంగా నిందలు వేయడం, దౌర్జన్యం చేయడం, పరుల సొమ్మును కాజేయడం, దొంగతనం చేయడం, బంధువుల హక్కును నెరవేర్చకపోవడం, సంబంధాలను తెంచుకోవడం మొదలగు వాటిలో ఏదైనా దుర్గుణం ఉన్నా, దాన్ని తొలగించుకునే ప్రయత్నం చేయండి.

బహిరంగ శత్రువైన షైతాన్ బారి నుండి మానవజాతిని రక్షించడానికి కృపాకరుడైన విశ్వప్రభువు అనేక ప్రవక్తలను పంపాడు. ఆదమ్(అ) మొదలుగా, నూహ్, ఇబ్రాహీం, మూసా, ఈసా(అ)ల తర్వాత చిట్టచివరిగా ముహమ్మద్(స) వారిని పంపి ఇస్లాం మతంను పరిపూర్ణం చేయడం జరిగింది. ప్రవక్తలందరూ మానవులను రుజుమార్గం వైపు ఆహ్వానించారు. ప్రవక్తల పరంపర ముగిసినా మానవుల మార్గ నిర్దేశన కొరకు మన మధ్య ఖురాన్, ప్రవక్త(స) వారి సున్నత్‌లు ఉన్నాయి.

సకల జీవరాశుల్లో మనిషిని సర్వోన్నత జీవిగా అల్లాహ్ సృష్టించడమైనది. అంతే కాక మానవుడిని తన ప్రతినిధిగా నియమించాడు. ఈ ప్రతినిధిగా నియామకాన్ని దైవదూతలు ప్రశ్నిస్తూ ఈ మానవుడు కల్లోల జనకుడై అల్లకల్లోలం సృష్టిస్తాడేమోనని సందేహం వ్యక్త పరచగా, అల్లాహ్ వారికి మీకు తెలియనివి నాకు తెలుసని చెప్పాడు. ఆ తర్వాత అల్లాహ్ ఆదమ్(అ)కు సజ్దా చేయమని జిన్నాతులను, దైవదూతలను ఆజ్ఞాపించాడు. దైవదూతలు దైవాజ్ఞను శిరసా వహించగా ఇబ్లీసు తిరస్కరించాడు. జిన్నాతులను, దైవదూతలను ఆజ్ఞాపించాడు. దైవదూతలు దైవాజ్ఞను శిరసావహించగా ఇబ్లీసు తిరస్కరించాడు. జిన్నాతునైన నేను మానవునికి సజ్దా చేయవలసిన అవసరం లేదని ధిక్కరించాడు. దైవాగ్రహానికి గురై ఛీత్కరించబడ్డాడు. ఈ తర్వాత నేను ఏ మానవుని కారణాన ఛీత్కారానికి గురయ్యానో ఆ మానవ జాతిని సమూలంగా దైవధిక్కార జాతిగా మార్చి తీరుతానని సవాలు చేశాడు. మానవుడు భూమి పైకి వచ్చిన తర్వాత షైతాన్ తన పూర్తి శక్తితో మానవుడిని మార్గం తప్పించే ప్రయత్నం చేయసాగాడు. ప్రజలు అల్లాహ్ నుంచి మరలించి తనలా దౌర్భాగ్యునిగా చేయాలన్నది వాడి ఆకాంక్ష.

ఈ జీవన పయనంలో విజయంతో పాటు వైఫల్యాలూ ఉన్నాయి. ఆశా భంగాలూ ఉన్నాయి. కాని దారి తప్పిన ప్రతిసారి ప్రవక్తల జీవితాలు మనకు మార్గదర్శకం కావాలి. ఖుర్‌ఆన్ మనకు వెలుగు బాట. ఈ కార్యసిద్ధికై దీక్ష, దుఆలతో పాటు అల్లాహ్‌పై ప్రగాఢమైన విశ్వాసం ఉంచాలి. లక్ష్యం ఛేదించగలమనే సాహసంతో పాటు లోపాలను సరిదిద్దుకునే గుణం అలవడాలి. సజ్జనుల సాంగత్యం కోసం అలవాటుపడాలి. మనిషిలో అహం తగ్గిన రోజు ఆప్యాయత అంటే అర్థం అవుతుంది. గర్వం పోయిన రోజు ఎదుటివారిని ఎలా గౌరవించాలో తెలుస్తుంది. నేనే నాకేంటి అనుకుంటే చివరకు ఒక్కడిగానే ఉండాల్సి వస్తుంది. గౌరవ మర్యాదలు ఇచ్చిపుచ్చుకుంటూ అందరితో కలిసి ఆనందంగా జీవించడమే మంచి జీవితం.

ఎస్.ఎం.డి.తాజుద్దీన్ ఆరీఫ్
చీఫ్ ఎడిటర్

హజ్ 2వ రోజు

అరఫాత్ వైపుకు ప్రయాణం

తల్బియా : లబ్బైక్ అల్లాహుమ్మ లబ్బైక్, లబ్బైక్ లా షరీక లక లకవల్ ముల్క్ లాషరీక లక

-ముఫ్తి ముహమ్మద్ ఫారూక్ అల్ ఖాసిమీ

జిల్‌హజ్జహ్ మాసపు 9 వ తేదీన ఉదయం హజ్ యాత్రికులందరూ మినా నుంచి అరఫాత్ కు పయనిస్తారు. అరఫాత్ మినా నుంచి దాదాపు 16 కి.మీ. దూరంలో ఉంటుంది. ఒకవేళ మీరు ఎక్కువగా అలసిపోని పక్షంలో అరఫాత్‌కు సైతం కాలినడకనే వెళ్ళడం మంచిది. 4-5 గంటలు పడుతుంది. ఒకవేళ అంతగా నడిచే కారణంగా మీరు అలసిపోయి, ఆ అలసట కారణంగా అరఫాత్‌లో సరియైన రీతిలో ప్రార్థించలేని అవకాశమున్న పక్షంలో మీరు మౌల్లిం ఏర్పాటు చేసే వాహనం ద్వారా అరఫాత్‌కు చేరుకోండి.

అరఫాత్ రోజు జుహ్రకు సంబంధించిన ప్రారంభ వేళలో నిమ్‌రహ్ అనే మస్జిద్‌లో జుహ్ర్ మరియు అస్ర్ ఒకే సారి రెండు నమాజ్‌లు కలిపి చదువుతారు. అరఫాత్ రోజు కొరకు అస్ర్ నమాజును జుహ్ర్ నమాజ్‌తో కలిపి చదవవలసిందిగా (షరియత్‌లో) ఇస్లామీయ ధర్మశాస్త్రీయ ఆదేశమున్నది, తద్వారా సాయంత్రం వరకు దుఆ మొదలయినవాటి కొరకు పూర్తిగా తీరిక లభించేందుకు. మీరు ఆ జమాఅత్‌లో చేరే అవకాశముంటే రెండు నమాజ్‌లనూ జమాఅత్‌తో పాటే కలిసి చదువుకోండి. ఒకవేళ ఏదయినా కారణం చేత ఆ జమాఅత్‌లో మీరు చేరలేకపోయిన పక్షంలో మీరు జుహ్ర్ నమాజ్‌ను నిర్ణీత సమయంలో మరియు అస్ర్ నమాజ్‌ను నిర్ణీత సమయంలో చదువుకోండి.

అరఫాత్‌లో మిట్టమధ్యాహ్నం నుంచి సూర్యాస్తమయం వరకు గల సమయం ఎంతో విలువయినది. ఆ సమయంలో అల్లాహ్‌ను ఎంతగా హృదయపూర్వకంగా స్మరించగలిగితే అంతగా స్మరించండి, ఎంతగానయితే ఆయన ముందు రోదించగలరో రోదించండి, ఎంతగానయితే వేడుకోగలరో అంతగా వేడుకోండి ఈ విషయంలో ఎంతమాత్రం లోవభూయిష్ఠంగా వ్యవహరించకండి. అలాగే వీలయినంతవరకు నిలబడిన స్థితిలోనే ఆ విధంగా ప్రార్థించండి మరియు అల్లాహ్‌ను స్మరించండి.

అల్లాహ్‌ను స్మరించడానికి సంబంధించిన వచనాలలో క్రింద పేర్కొనబడిన వచనాన్ని ప్రత్యేకంగా అక్కడ అత్యధికంగా పఠించండి :

“ లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వహ్‌దహూ లా షరీక లహూ లహుల్ ముల్కు వలహుల్ హమ్‌దు వ హువ అలా కుల్లి షైఇన్ ఖదీర్ ”

తర్జుమా : “ అల్లాహ్ తప్ప ఆరాధ్యుడు లేడు. ఆయన ఒక్కడే. ఆయనకు భాగస్వామి ఎవరూ లేరు. రాజ్యాధికారం ఆయనదే. స్తోత్రం ఆయన కొరకే. ఆయన ప్రతి వస్తువుపై అధికారం గలవాడు”

దైవప్రవక్త హజ్‌రత్ ముహమ్మద్(స) ఈ విధంగా పేర్కొన్నారు: “అరఫాత్ నాడు నా యొక్క మరియు నా కంటే పూర్వపు దైవప్రవక్తల యొక్క ప్రత్యేకమైన పిలుపు ఈ వచనమే ”

ఏదిఏమయినప్పటికీ ఈ వచనం ద్వారా మరియు అల్లాహ్ స్మరణకు సంబంధించిన ఇతర సద్వచనాల ద్వారా అల్లాహ్‌ను అక్కడ ఎంతగానో స్మరించండి.

“ఖుల్‌హువల్లాహు అహద్ అల్లాహుస్ సమద్ లమ్‌యలిద్ వలం యూలద్ వలం యకుల్లహూ కుఫువన్ అహద్”.

"అల్లాహుమ్మ సల్లిఅలా మహమ్మదిన్ వఅలా ఆలి ముహమ్మదిన్ కమాసల్లైత అలా ఇబ్రాహీమ వ అలాఆలి ఇబ్రాహీమ ఇన్నక మహీదుమ్ మజీద్''. ఏ దుఆయే కస్‌రత్ సే పఢే.

అలాగే హృదయపూర్వకంగా, ఎంతగానో రోదిస్తూ ఆయనను ప్రార్థించండి. అక్కడ ప్రత్యేక వచనాలు పఠించండి, ప్రార్థించండి, మన్నింపు కొరకు అల్లాహ్‌ను వేడుకోండి మరియు ఆయన సన్నిధిలో ఏడవండి. ఇవన్నీ తప్పనిసరి.

అందుకే ప్రార్థించే విషయంలో మరియు ఎంతగానో రోదిస్తూ అల్లాహ్‌ను వేడుకునే విషయంలో ఎంతమాత్రం లోపభూయిష్ఠంగా వ్యవహరించకండి. అన్నింటికంటే ఎక్కువగా మీ కొరకు, మీ తల్లిదండ్రుల కొరకు మన్నింపు మరియు పాప క్షమాపణ కొరకు వేడుకోండి. నరకం నుంచి మరియు అన్నిరకాల శిక్షల నుంచి విముక్తి కొరకు, స్వర్గం మరియు అల్లాహ్ ప్రసన్నత లభించేందుకై ప్రార్థించండి. అలాగే ఇహపర లోకాలలో ప్రతి అవసరం మరియు ప్రతి మేలు కొరకు అల్లాహ్‌ను ప్రార్థించండి. అలాగే మీ పై ఏదయినా హక్కును కలిగియున్నవారందరి కొరకు సైతం ప్రార్థించండి. అలాగే ముస్లిం సమాజమంతటి కొరకు ప్రార్థించండి.

అరఫాత్‌లో మీ గుడారంలో సైతం మీరు ఇదే విధంగా అల్లాహ్ స్మరణలో, ప్రార్థించడంలో, మన్నింపు కొరకు దీనంగా వేడుకోవడంలో నిమగ్నులు కండి.

సాయంత్రవేళ లేదా మీ మార్గదర్శితో పాటు లేదా మరే వ్యక్తితోనయినా లేదా ఒంటరిగా 'జబలె రహ్‌మత్' (రహ్‌మత్ అనే కొండ) మీదికి వెళ్ళే అవకాశం లభించిన పక్షంలో అక్కడ సైతం అల్లాహ్ కారుణ్యం పట్ల పూర్తి నమ్మకంతో ప్రార్థించండి. అది దైవప్రవక్త హజ్‌రత్ ముహమ్మద్(స) 'హజ్జతుల్ విదా' (ఆఖరి వీడ్కోలు హజ్) సందర్భంలో తమ ప్రసంగాన్ని వెలు వరించిన, అల్లాహ్‌ను ఎంతగానో ప్రార్థించిన స్థలం. అల్లాహ్ తరఫున వాటి స్వీకరణ విషయంలో దైవప్రవక్త(స) కు శుభవార్త లభించింది. అయితే ఆ కొండ మీదికి వెళ్ళడం తప్పనిసరి కాదు. అక్కడికి వెళ్ళిన కారణంగా తీవ్రమైన రద్దీ కారణంగా, కొన్ని సందర్భాలలో సహచరుల నుంచి తప్పిపోయే ప్రమాదమూ ఉంటుంది.

సూర్యాస్తమయం వరకు మీరు అరఫాత్‌లోనే ఉంటారు. సూర్యాస్తమయం తర్వాత మగ్‌రిబ్ నమాజ్ చదవకుండానే మీరు అక్కడినుంచి ముజ్‌దలిఫహ్‌కు వెళ్ళవలసి యుంటుంది.

తల్బియా, ఇస్తిగఫర్, కల్మా తౌహీద్, అల్లాహ్ ప్రార్థన చేస్తున్నప్పుడు, ఖిబ్లా వైపుగా నిలబడి ఉండండి.

ప్రవక్త ముహమ్మద్ సల్లల్లాహు అలైహి వసల్లం అరఫాత్ మైదానంలో ఒంటెపై కూర్చుని జబలె రహ్మత్ వద్ద ప్రసంగించారు. ప్రతి హజ్ యాత్రికుడు ప్రవక్త చేసిన ఖుత్బాను అర్ఫాత్ మైదానంలో స్మరించుకుని తమ జీవితంలో తప్పనిసరిగా అమలు చేయాలి.

ఓ అల్లా ! నీవు హిత బోధనిచ్చిన వారిలోనే నాకు హిత బోధనివ్వు . నీవు స్వస్థత నిచ్చిన వారిలోనే నాకు స్వస్థత ఇవ్వు . నీవు సంరక్షకత్వం వహించిన వారిలోనే నాకు సంరక్షణ కలిపించు. నాకు నీవు ప్రసాదించిన దానిలో నాకు శుభాన్ని ఇవ్వు. నీవు నా కోసం నిర్ణయించిన దానిలో కీడు నుండి నన్ను కాపాడు . నిర్ణయించే వాడవు నీవే. నీ నిర్ణయానికి వ్యతిరేకంగా ఎవరూ నిర్ణయించలేరు. నీవు మిత్రునిగా చేసుకున్న వారిని ఎవరూ అవమాన పరచలేరు . నీవు విరోధం వహించినవాడు ఎన్నటికీ గౌరవనీయుడు కాలేడు. మా ప్రభూ ! నీవు అమిత శుభములు కలవాడవు. ఉన్నతమైన ఘనత కలవాడవు .

హిజ్రీ శకం-9లో జరిగిన

హజ్

డా.ఫజులుల్లా ఖాన్

9 హిజ్రీ సంవత్సరంలో హజ్‌యాత్ర విధిగా చేయబడింది. హజ్ నెలలు కూడా సమీపించాయి. ఇస్లాం స్వీకరించడానికి అనేక తెగల ప్రతినిధి బృందాలు ఎడతెరిపి లేకుండా మదీనా వస్తుండడంవల్ల దైవప్రవక్త(స) ఆ ఏడు హజ్ యాత్రకు బయలుదేరలేక హజ్రత్ అబూ బక్ర్(ర)ని పంపడానికి నిర్ణయించారు.

హజ్‌యాత్ర ప్రకటన వినగానే మదీనాలో అనేక మంది ముస్లింలు అమితోత్సాహంతో మక్కా బయలు దేరడానికి సిద్ధమయ్యారు. దైవప్రవక్త(స) వారందరికీ హజ్రత్ అబూబక్ర్(ర)ని నాయకునిగా నియమించి పంపారు. హజ్రత్ అబూ బక్ర్(ర) నాయకత్వంలో యాత్రికులు మక్కా వెళ్ళిపోయిన తరువాత తౌబా సూరాలోని మొదటి నలభై సూక్తులు అవతరించాయి. ఇవి మక్కా బహు దైవారాధకులకు, హజ్ ఆచారాలకు సంబంధించిన సూక్తులు అయినందున వీటిని మక్కా ప్రజలకు అందజేయవలసి ఉంది. అందువల్ల దైవప్రవక్త(స) వెంటనే హజ్రత్ అలీ(ర)ని పిలిపించి విషయం వివరించారు.

"అలీ! ఈ దైవ సూక్తులు తీసుకొని వెంటనే మక్కా వెళ్ళిపో. ఖుర్బానీ రోజు యాత్రికులంతా 'మీనా'లో గుమికూడిన తరువాత వారికి ఈ సూక్తులు చదివి విన్పించు. అవిశ్వాసులు ఎవరూ స్వర్గ ప్రవేశం చేయలేరని (బహు దైవారాధకులకు, గ్రంథ ప్రజలకు) స్పష్టంగా చెప్పెయ్యి. ఈ సంవత్సరం బహుదైవారాధకులు (ప్రతిష్ఠాలయం పరిధిలో ప్రవేశించి) హజ్ ఆచారాలు చేయడానికి వీల్లేదని, ఏ ఒక్కరూ నగ్నంగా కాబా ప్రదక్షిణ చేయకూడదని ప్రకటన చెయ్యి'' అని చెప్పారు ఆయన(స).

ఆ తరువాత హజ్రత్ అలీ(ర) మదీనా నుండి బయలుదేరి వేగంగా ప్రయాణం సాగించారు. మక్కా చేరుకోక ముందే దారిలో ఆయన హజ్రత్ అబూ బక్ర్ (ర)ని కలుసుకున్నారు. హజ్రత్ అబూ బక్ర్(ర) హజ్రత్ అలీ(ర)ని చూసి ఆశ్చర్యపోతూ, "ఏమిటీ, నాయకునిగా వచ్చావా లేక అనుచరునిగా వచ్చావా?'' అని అడిగారు. దానికి హజ్రత్ అలీ(ర) తాను యాత్రిక బృందానికి నాయకునిగా రాలేదని చెప్పారు. ఆ తరువాత ఆయన దైవప్రవక్త(స) తనకు పురమాయించిన పని గురించి తెలియజేశారు. హజ్ యాత్రికులు మక్కా పట్టణం చేరుకున్నారు. హజ్రత్ అబూ బక్ర్(ర) నాయకత్వంలో ఖుర్‌ఆన్ వెలుగులో ఆయన చెప్పిన పద్ధతుల ప్రకారం అందరూ హజ్ విధులు నిర్వహించారు.

హజ్ ఆచారాలలో పశువుల్ని(ఖుర్బానీ) ఇవ్వడం ఉంది. ఆ బలి దినం కూడా వచ్చింది. యాత్రికులందరూ ఆ రోజు 'మీనా' ప్రదేశానికి చేరుకున్నారు. అందరూ చేరిన తరువాత హజ్రత్ అలీ(ర) దైవప్రవక్త(స) ఆదేశం ప్రకారం ఖుర్‌ఆన్‌లోని తౌబా సూరాకు చెందిన ఈ సూక్తులు పఠించి విన్పించారు.

''మీరు ఒప్పందాలు కుదుర్చుకున్న ముష్రిక్కులతో ఇక మీదట ఎలాంటి సంబంధాలు వుండవు. అల్లాహ్ తరఫున, ఆయన ప్రవక్త తరఫున ప్రకటించబడింది. కనుక (ఓ ముష్రిక్కులారా!) ఇక మీరు నాలుగు మాసాల వరకు రాజ్యంలో సంచరించండి. మీరు అల్లాహ్‌ను అశక్తుణ్ణి చెయ్యలేరన్న సంగతి బాగా తెలుసుకోండి. అల్లాహ్ అవిశ్వాసులను పరాభవం పాల్జేస్తాడు (అన్న సంగతిని కూడా మరువకండి).'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:1,2).

"అల్లాహ్ తరఫు నుంచీ, ఆయన ప్రవక్త తరఫు నుంచీ పెద్ద హజ్ దినాన ప్రజలకు తెలియజేయునది ఏమనగా, అల్లాహ్ ముష్రిక్కులకు ఏ విధంగానూ బాధ్యుడు కాడు - ఆయన ప్రవక్త కూడా. కాబట్టి ఇప్పటికయినా మీరు పశ్చాత్తాపం చెందితే అది మీకే శ్రేయస్కరం. ఒకవేళ మీరు

విముఖులైతే, మీరు ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ అల్లాహ్‌ను ఓడించలేరన్న సంగతిని తెలుసుకోండి. (ఓ ప్రవక్తా!) అవిశ్వాసులకు వ్యధాభరితమైన శిక్ష ఉంటుందన్న శుభ వార్తను వినిపించు.'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:3).

"అయితే మీరు ఒప్పందం కుదుర్చుకున్న తర్వాత మీకు ఎలాంటి నష్టం చేకూర్చడంగానీ, మీకు వ్యతిరేకంగా ఎవరికైనా సహాయం చేయటంగానీ చేయకుండా ఉన్న ముష్రిక్కులకు మాత్రం (ఈ ప్రకటన నుంచి) మినహాయింపు ఉంది. మీరు కూడా వారితో పాటు వారి ఒప్పంద గడువును పూర్తి చేయండి. నిశ్చయంగా అల్లాహ్ భయభక్తులుగల వారిని ప్రేమిస్తాడు.'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:4).

"మరి నిషిద్ధ(గౌరవ ప్రదమైన) మాసాలు గడచి పోగానే ముష్రిక్కులను నిర్బంధించండి. ముట్టడించండి. ఒకవేళ వారు పశ్చాత్తాపం చెంది, నమాజును నెలకొల్పితే, జకాతును విధిగా చెల్లిస్తే వారి మార్గాన వారిని వదలి పెట్టండి. నిశ్చయంగా అల్లాహ్ క్షమించేవాడు, కనికరించే వాడు. ఒకవేళ ముష్రిక్కులలోని ఏ వ్యక్తి అయినా నీ శరణు కోరితే, అతను దైవవాణి వినేంత వరకు అతనికి నువ్వు ఆశ్రయ మివ్వు. ఆ తరువాత అతన్ని అతని సురక్షిత స్థానానికి చేర్చు. వారు తెలియని వారవటం చేత వారి పట్ల ఈ విధంగా వ్యవహరించాలి.'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:5,6).

"అల్లాహ్ వద్ద, ఆయన ప్రవక్త వద్ద ముష్రిక్కులకు ఒప్పందం ఎలా సాధ్యం? అయితే మీరు మస్జిదె హరామ్ దగ్గర ఎవరితో ఒప్పందం చేసుకున్నారో వారు మీ ఒప్పందానికి కట్టుబడి ఉన్నంత వరకూ మీరు కూడా వారి ఒప్పందాన్ని గౌరవించండి. నిశ్చయంగా అల్లాహ్ భయభక్తులు గల వారిని ప్రేమిస్తాడు.

వారి వాగ్దానాలు ఏ మేరకు నమ్మశక్యం? మీపై వారికి ఏకాస్త ఆధిక్యత లభించినా వారు మీ విషయంలో ఏ బంధుత్వాన్నీ, ఏ ఒడంబడికనూ ఖాతరు చేయరు. వారు తమ నోటి మాటలతో మిమ్మల్ని సముదాయించే ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. కాని వారి హృదయాలు మాత్రం ఎంతకీ అంగీకరించటం లేదు. వారిలో అత్యధికులు అవిధేయులు.'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:7,8).

"వారు అల్లాహ్ వాక్కులను అతి స్వల్పమైన ధరకు అమ్మేశారు. ఆయన మార్గం నుంచి ప్రజలను ఆపారు. వారి చేష్టలు బహు చెడ్డవి. ఏ ముస్లిం విషయం లోనూ వారు బంధుత్వ సంబంధాలను, ఒప్పంద మర్యాద లనూ ఏమాత్రం ఖాతరు చేయరు. హద్దులు మీరే వారు వీరే. ఇప్పటికయినా వారు పశ్చాత్తాపం చెంది, నమాజ్‌ను నెలకొల్పుతూ, జకాత్ ను విధిగా చెల్లించటం మొదలెడితే వారు మీ ధార్మిక సోదరులే. తెలిసిన వారి కోసం మేము మా ఆయతులను ఈ విధంగా విడ మరచి చెబుతున్నాము.'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:9-11).

"ఒకవేళ ఒప్పందం చేసుకున్న తరువాత కూడా వీళ్లు తమ ప్రమాణాలను భంగపరచి, మీ ధర్మాన్ని ఎగతాళి చేస్తే మీరు కూడా ఆ అవిశ్వాస నాయకులతో తలపడండి. ఇంక వారి ప్రమాణాలకు ఏపాటి విలువాలేదు. బహుశా(తగిన శాస్తి జరిగిన తరువాతనే) వారు (తమ దుశ్చేష్టలను) మానుకుంటారేమో.'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:12).

"ముష్రిక్కులు (ఒకవైపు) తాము స్వయంగా తమ అవిశ్వాసాన్ని గురించి సాక్ష్యమిస్తూనే (మరోవైపు) అల్లాహ్ మస్జిదుల నిర్వహణకు ఎంత మాత్రం తగరు. వారి కర్మలన్నీ వృథా అయిపోయాయి. శాశ్వతంగా వారు నరకాగ్నిలో ఉంటారు. (ఖుర్‌ఆన్ 9:17).

"అల్లాహ్‌ను, అంతిమదినాన్నీ విశ్వసిస్తూ, నమాజులను నెలకొల్పుతూ, జకాత్‌ను విధిగా చెల్లిస్తూ, అల్లాహ్‌కు తప్ప వేరొకరికి భయపడనివారు మాత్రమే అల్లాహ్ మస్జిదుల నిర్వహణకు తగిన వారు. సన్మార్గ భాగ్యం పొందినవారు వీరేనని ఆశించవచ్చు.'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:18).

"ఓ విశ్వాసులారా! ముష్రిక్కులు అశుద్ధులు. కాబట్టి ఈ ఏడాది తరువాత వారు మస్జిదె హరామ్ దరిదాపులకు కూడా రాకూడదు. ఒకవేళ మీకు దారిద్ర్య భయం ఉంటే అల్లాహ్ గనక తలిస్తే తన కృపతో మిమ్మల్ని సంపన్నులుగా చేస్తాడు. అల్లాహ్ అన్నీ తెలిసినవాడు, వివేకవంతుడు.'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:28).

"వారు అల్లాహ్ జ్యోతిని తమ నోటితో (ఊది) ఆర్పివేయాలని కోరుతున్నారు. అయితే అల్లాహ్,

అవిశ్వాసులకు ఎంతగా సహించరానిదైనా సరే - తన జ్యోతిని పరిపూర్ణం చేయకుండా వదలి పెట్టటానికి అంగీకరించడు. ఆయనే తన ప్రవక్తకు మార్గదర్శకత్వాన్నీ, సత్యధర్మాన్నీ ఇచ్చి పంపాడు-ముష్రిక్కులకు ఎంత సహించరానిదయినా సరే ఇతర ధర్మాలపై దానికి ఆధిక్యతను వొసగటానికి!" (ఖుర్‌ఆన్ 9:32,33).

"నెలలను ముందుకు, వెనక్కి మార్చటం ఓ అదనపు అవిశ్వాస చేష్ట. ఈ చేష్ట ద్వారా అవిశ్వాసులు మార్గ భ్రష్టతలో పడవేయబడుతున్నారు. ఒక ఏడాది వారు దాన్ని ధర్మసమ్మతం చేసుకుని, మరో ఏడాది దాన్నే నిషిద్ధంగా ఖరారు చేసుకుంటారు. అల్లాహ్ నిషిద్ధ పరచిన మాసాల గణనలో సారూప్యం సాధించడానికి, అల్లాహ్ నిషేధించిన దానిని ధర్మసమ్మతం చేసుకోవటానికి (వారు ఇలా చేస్తారు). వారి దుష్టచేష్టలు వారికి అందమైనవిగా చూపబడ్డాయి. అవిశ్వాస జనులకు అల్లాహ్ సన్మార్గం చూపడు.'' (ఖుర్‌ఆన్ 9:37).

తెలుసుకోవాల్సిన అరబీ పదాలు

ఆదివారం	అహాత్, హాత్	సాయంత్రం	అసర్ (మగరూప్)
సోమవారం	ఇత్నీన్	రాత్రి	బిల్లైల్
మంగళవారం	తోలుత,తలత	అష్రా	10
బుధవారం	హోర్బొ,,హర్బా	అష్రిం	20
గురువారం	కమ్మీస్	తలతిన్	30
శుక్రవారం	జుమ్మా	హర్బీన్	40
శనివారం	సఫ్త్	కంసిన్	50
మీమ్మల్ని ఎవరైన ఈ రోజు ఏ వారం అని అడిగితే..		సిత్తిన్	60
మొన్న	అవ్వల్(అమ్స్) ఏంస్	సభాయిన్	70
నిన్నా	(అమ్స్) ఏంస్	తమనియిన్	80
ఈ రోజు	ఇల్యోమ్	తిస్సాయిన్	90
రేపు	బుక్ రా	మియ్యా	100
ఏల్లుండి	బాద్ బుక్ రా	మిత్తేన్	200
ఒకరోజు	వాహేద్ యొమ్	కంసామియ్యా	500
ఒక వారం	ఉస్బుక్ వాహేద్	అల్ఫ్	1000
ఒక నేలా	వాహేద్ షార్	అల్ఫిన్	2000
ఒక సంవత్సరం	వాహేద్ సాణా	అష్రా అల్ఫ్	10000
ఉదయం	సుబా	మియ్యా అల్ఫ్	100000
పగలు	దోహార్	మిత్తేన్ అల్ఫ్	200000

హజ్ ముఖ్యమైన దుఆలు..

-ముఫ్తి ముహమ్మద్ ఫారూక్ అల్ ఖాసిమీ

హజ్జె ఇఫ్రాద్: హజ్ దినాలలో ఇహ్రామ్ ధరించి కేవలం హజ్ చేస్తున్నానని నియ్యత్ (సంకల్పం) చేసి హజ్ కార్యాలు పూర్తి చేసి ఇహ్రామ్‌ను తొలగిస్తారు. దీనినే హజ్జె ఇఫ్రాద్ అంటారు.

నియ్యత్: "అల్లాహుమ్మ ఇన్నీ ఉరీదుల్ హజ్జ ఫయస్సిర్ హులీ వతఖబ్బల్‌హు మిన్ని"

తర్జుమా: ఓ! అల్లాహ్! నేను హజ్ కోసం సంకల్పం చేయుచున్నాను. ఈ కార్యాన్ని నాకు సరళతరం చేయి. దీన్ని స్వీకరించు."

హజ్జె ఖిరాన్: హజ్ మరియు ఉమ్రాల కోసం ఒకే సారి నియ్యత్ చేసుకుంటారు. ఇహ్రామ్ ధరించి మొదట ఉమ్రా చేస్తారు. అదే ఇహ్రామ్‌తో హజ్‌ను ముగించుకొని ఇహ్రామ్ తొలగిస్తారు. ఖిరాన్ అనగా రెండు కలిపి చేయటం అని అర్థం.

నియ్యత్: "అల్లాహుమ్మ ఇన్నీ ఉరీదుల్ హజ్జ వల్ ఉమ్‌రత ఫయస్సిర్‌హులీ వతఖబ్బల్‌హుమా మిన్ని"

తర్జుమా: ఓ! అల్లాహ్! నేను హజ్, ఉమ్రాలను కలిపి చేయుటకు సంకల్పం చేయుచున్నాను. ఈ కార్యాన్ని నాకు సరళతరం చేయి. దీన్ని స్వీకరించు."

హజ్జె తమత్తు: హజ్ దినాల ముందు మొదట ఉమ్రా కోసం నియ్యత్ చేసి ఇహ్రామ్ ధరించి ఉమ్రా పూర్తి చేసుకుంటారు. ఉమ్రా పూర్తి అయిన తదుపరి ఇహ్రామ్ దుస్తులను తొలగిస్తారు.

నియ్యత్: "అల్లాహుమ్మ ఇన్నీ ఉరీదుల్ ఉమ్‌రత ఫయస్సిర్‌హులీ వతఖబ్బల్‌హా మిన్ని"

తర్జుమా: ఓ! అల్లాహ్! నేను ఉమ్రా కొరకు సంకల్పం చేయుచున్నాను. ఈ కార్యాన్ని నాకు సరళతరం చేయి. దీన్ని స్వీకరించు." మరల జిల్ హిజ్జా 8వ తేదీన హజ్ కొరకు సంకల్పం చేసుకొని ఇహ్రామ్ ధరించి హజ్ కార్యక్రమాలను పూర్తి చేసి ఇహ్రామ్‌ను తొలగిస్తారు. భారతదేశం నుంచి వెళ్ళే హాజీలు తమత్తు విధానాన్ని అనుసరిస్తారు.

పురుషుల ఇహ్రామ్ - స్త్రీల ఇహ్రామ్: పురుషులు రెండున్నర గజాల పొడవు, ఒకటిం పావు గజం వెడల్పు గల రెండు వస్త్రాలు ఉపయోగించాలి. ఒకటి లుంగీలాగ సడుంకు చుట్టుకుని, రెండవది భుజాల మీద కప్పుకోవాలి. స్త్రీలు తలకు చుట్టుకోవడానికి ఒక రుమాలు. రోజువారి వస్త్రాలు.

ముహ్రిమ్: ఇహ్రామ్ తొడిగి రెండు రకాతుల నమాజ్ చేయాలి. 3 సార్లు తల్బియా పఠించాలి. ఇప్పుడు ముహ్రిమ్ అని అనబడతారు. తల్బియా పఠిస్తూ వుండాలి.

తల్‌బియా: లబ్బైక్ అల్లాహుమ్మ లబ్బైక్ లబ్బైక్ లా షరీక లక లబ్బైక్ ఇన్నల్ హమ్‌ద వన్నిమత లక వల్ ముల్క్ లా షరీక లక

మస్జిదె హరామ్‌లోకి ప్రవేశించే సమయంలో క్రింది దుఆ

"రబ్బిగ్‌ఫిర్‌లీ వఫ్ తహ్‌లీ అబ్‌వాబ రహ్‌మతిక్"

తర్జుమా: "ఓ నా ప్రభువా! నా పాపాలను క్షమించు. అలాగే నా కొరకు నీ అనుగ్రహపు ద్వారాలను తెరువు".

కాబా గృహంపై మొట్టమొదటి దృష్టి నిలిచినప్పుడు పఠించవలసిన దుఆ

కాబా గృహాన్ని చూడండి. కాబాగృహంపై మీ దృష్టిని నిలిపి ఉంచండి. రెప్పవాల్చకుండా క్రింది దుఆను పఠించండి.

"ఓ అల్లాహ్! దీని తర్వాత నేను మంచికి సంబంధించి ఏమి ప్రార్థించినా దానిని స్వీకరించు". ఆ తర్వాత మూడు సార్లు క్రింది దుఆను పఠించండి. **"అల్లాహు అక్బర్, లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహ్".**

తర్జుమా: "అల్లాహ్ అందరి కంటే గొప్ప వాడు. అల్లాహ్ తప్ప ఆరాధ్యుడు లేడు".

ఈ దుఆ కాకుండా మీరు తక్బీర్‌ను సైతం పఠించవచ్చు. **"అల్లాహు అక్బర్. అల్లాహు అక్బర్. లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు**

వల్లాహు అక్బర్. అల్లాహు అక్బర్ వలిల్లా హిల్ హమ్ద్".

తర్జుమా: "అల్లాహ్ అందరి కంటే గొప్ప వాడు. అల్లాహ్ అందరి కంటే గొప్పవాడు. అల్లాహ్ తప్ప ఆరాధ్యుడు లేడు. మరియు అల్లాహ్ అందరి కంటే గొప్ప వాడు. అల్లాహ్ అందరి కంటే గొప్పవాడు మరియు సమస్త స్తోత్రాలు అల్లాహ్ కొరకే!''

ఆ తరువాత దరూదె షరీఫ్ పఠించండి. ఆ తర్వాత మీరు హృదయ పూర్వకంగా అల్లాహ్‌ను మీరు కోరుకునే వాటి కొరకు ప్రార్థించండి.

తవ్వాఫ్: తవ్వాఫ్ హజ్‌రె అస్వద్ నుంచి మొదలయి హజ్‌రె అస్వద్ వద్దే ముగుస్తుంది. అయితే హజ్‌రెఅస్వద్ ముందరి ప్రదేశాన్ని అంచనా వేసేందుకై తూర్పు దిశగా ముతాఫ్‌లో గోడ మీద మరియు చుట్టూ ఉన్న మస్జిదె హరామ్ పై కప్పు మీద మరియు టెర్రస్ మీద ఉన్న స్తంభాలపై ఆకుపచ్చని ట్యూబ్‌లైట్లు అమర్చబడి ఉన్నాయి. వాటి ద్వారా మీరు హజ్‌రె అస్వద్ ముందరి ప్రదేశాన్ని అంచనా వేయగలుగుతారు. మీ తవ్వాఫ్ ఆ గుర్తు వద్ద నుంచే మొదలయి ఆ గుర్తు వద్దే ముగుస్తుంది. కాబా గృహం చుట్టూ ఏడుసార్లు ప్రదక్షిణాలు చేయడాన్ని తవాఫ్ అంటారు. తవాఫ్ చేయాలనుకునే వ్యక్తి వుజూ స్థితిలో ఉండాలి. పరిశుభ్రంగా ఉండాలి. స్త్రీలయితే బహిష్టు, పురిటి రక్తస్రావం వంటి వాటి నుంచి పరిశుభ్రంగా ఉండాలి. ఒక తవ్వాఫ్‌ను పూర్తి చేసేందుకై కాబా గృహం చుట్టూ ఏడు ప్రదక్షిణలు చేయవలసి ఉంటుంది. అలాగే తవ్వాఫ్ ముగిసిన తర్వాత రెండు రకాతులు 'వాజిబుత్తవ్వాఫ్' నమాజ్ చదవవలసి ఉంటుంది.

కాబా గృహం నలుమూలల పేర్లు: దీర్ఘచతురస్రాకారంలో ఉన్న కాబా ఈశాన్యమూలను రుకునె ఇరాఖీ, వాయువ్య మూలని రుకునే షామీ, నైరుతి మూలను రుకునె యమనీ, ఆగ్నేయ మూలను రుకునె సూద్ అంటారు.

ముల్తజిమ్ ప్రాంతం: హజ్రె అస్వద్, కాబా కూడలి మధ్య

మతాఫ్: కాబా గృహం నలువైపుల తవాఫ్ చేసే ప్రదేశం.

రమల్: ఉమ్‌రహ్‌కు చెందిన తవ్వాఫ్‌లో మరియు హజ్‌కు చెందిన తవ్వాఫ్ జియారత్‌లోనూ మొదటి మూడు ప్రదక్షిణలు చేసే సమయంలో పురుషులు యోధుల వలె, పహిల్వాన్‌ల వలె ఛాతీని ముందుకు తెచ్చి చిన్న చిన్న అడుగులు వేస్తూ వేగంగా నడవవలసి ఉంటుంది. ఆ విధంగా నడవడాన్ని 'రమల్' అంటారు.

ఇజ్‌తిబాఅ: రమల్ చేసే సమయంలో కుడిచేతి భుజాన్ని బహిర్గతం కావించి (వస్త్రంతో కప్పకుండా) ఉంచడం జరుగుతుంది. ఆ విధంగా చేయడాన్ని 'ఇజ్‌తిబాఅ' అంటారు. ఇజ్‌తిబాఅ కొరకు ఇహ్‌రామ్ వస్త్రానికి చెందిన ఒక భాగాన్ని కుడి చేతి చంక కింది నుంచి పోనిచ్చి ఎడమచేతి భుజం మీద వేసుకోవడం జరుగుతుంది.

హజ్‌రె అస్వద్ వైపుకు అభిముఖులయి తవ్వాఫ్ కొరకు ఈ క్రింది విధంగా నియ్యత్ చేసుకోండి.

"అల్లాహుమ్మ ఇన్నీ ఉరీదు తవాఫ్ బైతికల్ హరామి సబ్‌అత అష్‌వతిల్లాహి తాలా ఫయస్సర్‌హూ లీ వ తఖబ్బల్‌హూ మిన్నీ".

తర్జుమా: ''ఓ అల్లాహ్! నేను నీకు చెందిన ఈ గౌరవనీయమైన గృహం చుట్టూ నీ ప్రీతిని, అనుగ్రహాన్ని పొందే ఉద్దేశ్యంతో తవ్వాఫ్ చేస్తున్నాను. నీవు దీనిని నా కొరకు సులభతరం కావించు మరియు స్వీకరించు''. నియ్యత్ చేసిన తర్వాత మీరు హజ్‌రె అస్వద్ మరియు ఆకు పచ్చని ట్యూబ్ లైట్‌కు సరిగ్గా మధ్య భాగానికి చేరుకునేటట్లు కుడివైపుకు జరగండి. ఆ తర్వాత క్రింద పేర్కొనబడిన తక్బీర్‌ను పఠిస్తూ నమాజ్‌ను ప్రారంభిస్తున్న సమయంలో చెవుల వరకు చేతులను ఏ విధంగానయితే ఎత్తుతారో అదే విధంగా ఎత్తండి.

"బిస్మిల్లాహి అల్లాహు అక్బర్. వలిల్లా హిల్ హమ్ద్"

తర్జుమా: అల్లాహ్ పేరుతో ప్రారంభిస్తున్నాను. అల్లాహ్ అందరి కంటే గొప్ప వాడు మరియు సకల స్తోత్రాలు అల్లాహ్ కొరకే''. పైన పేర్కొనబడిన తక్బీర్‌ను పలికిన తర్వాత చేతులను వదిలివేయాలి.

ఇస్తిలామ్: ఒక వేళ హజ్‌రె అస్వద్ మీరు తాకగలిగినంత సమీపంలో ఉన్నట్లయితే హజ్‌రె అస్వద్ దిశగా రెండు

అరచేతులను హజ్రె అస్వద్‌ను తాకేందుకై మీరు ప్రయత్నిస్తున్నట్లుగా సూచిస్తూ భుజాల వరకు పైకెత్తాలి. ఆ తర్వాత అరిచేతులను చుంబించండి. (ముద్దు పెట్టు కోండి). ఆ విధంగా చేయడమనేది హజ్రె అస్వద్‌ను చుంబించడానికి సమానం. ఈ విధంగా చేయడాన్ని 'ఇస్తిలామ్' అంటారు. ఇస్తిలామ్ చేసిన తర్వాత మీరు తవ్వాఫ్ చేసే దిశ వైపుకు మరలి తవ్వాఫ్‌ను ప్రారంభించండి.

కాబా గృహం నాలుగు మూలలను కలిగి యున్నది. తవ్వాఫ్ చేస్తున్నప్పుడు హజ్రె అస్వద్ అమర్చబడియున్న కాబా గృహానికి చెందిన మొదటి మూల నుంచి మూడవ మూలకు చేరుకునేంత వరకు మీరు మూడవ కలిమ్‌ను పఠించండి.

"సుబ్‌హానల్లాహి వల్‌హందులిల్లాహి వలాఇలాహ ఇల్లల్లాహు వల్లాహు అక్బర్. వలా హౌలా వలా ఖువ్వత్ ఇల్లా బిల్లా హిల్ అలియ్యిల్ అజీమ్"

తర్జుమా: "అల్లాహ్ పరమ పవిత్రుడు. సకల స్తోత్రాలూ అల్లాహ్ కొరకే! అల్లాహ్ తప్ప ఆరాధ్యుడు లేడు. అల్లాహ్ అందరి కంటే గొప్పవాడు. పాపాల నుంచి రక్షించుకునే శక్తి, సత్కార్యం వైపు మరలే శక్తి అల్లాహ్ తరపు నుంచి మాత్రమే ప్రాప్తమవుతుంది.

కాబాగృహానికి చెందిన మూడవ మూలను 'రుక్నె యమానీ' అని పిలుస్తారు. రుక్నె యమానీ నుంచి తిరిగి హజ్రె అస్వద్ వరకు చేరుకునేంత వరకు క్రింది దుఆను పఠించాలి.

"రబ్బనా ఆతినా ఫిద్దున్‌యా హసనతవ్ వఫిల్ ఆఖిరతి హసనతవ్ వఖినా అజాబన్నార్".(ఖుర్‌ఆన్, అల్‌బఖరహ్)

తర్జుమా: "ఓ మా ప్రభువా! మాకు ప్రపంచంలోనూ శ్రేయస్సును ప్రసాదించు. అలాగే పరలోకంలోనూ శ్రేయస్సును ప్రసాదించు. అలాగే మమ్మల్ని నరకాగ్ని నుంచి రక్షించు".

రుకెన్ యమానీ మరియు హజ్రె అస్వద్‌కు నడుమ 70 వేల దైవదూతలు తవ్వాఫ్ చేస్తున్న వారి ప్రార్థనలకు ఆమీన్ పలుకుతారు. అందుకే పైన పేర్కొనబడిన దుఆను (అది ఖుర్‌ఆన్‌లోని ఒక ఆయత్ కూడా అయినందున) పఠించడం ఎంతో ఉత్తమం.

తవ్వాఫ్ చేస్తున్న సమయంలో కాబా గృహం వైపుకు ముఖభాగాన్ని ఉంచడం మక్రూహ్ (అవాంఛనీయ చర్య). అయితే వీపును కాబా గృహం వైపు ఉంచడమయితే మక్రూహ్ తహ్‌రీమీ (హరామ్ స్థాయికి దగ్గరగా ఉన్న అవాంఛనీయ చర్య). కనుక తవ్వాఫ్ చేస్తున్న సమయంలో చూపులను నడుస్తున్న ప్రదేశం వైపు ఉంచి నేరుగా సాగిపోవాలి.

<u>తవ్వాఫ్‌కు చెందిన రెండవ ప్రదక్షిణ</u>

రుకెన్ యమానీ నుంచి దుఆ పఠిస్తూ మీరు హజ్రె అస్వద్ మరియు ఆకుపచ్చని ట్యూబ్‌లైట్‌కు మధ్య భాగంలో నల్లని పట్టీ మీదికి చేరుకున్నప్పుడు హజ్రె అస్వద్ వైపుకు వక్షభాగాన్ని తిప్పకుండా కేవలం ముఖభాగాన్ని తిప్పాలి. అలాగే అరి చేతులను హజ్రె అస్వద్ వైపుకు తిప్పి ఉంచి తక్బీర్ పఠిస్తూ చుంబించాలి. (ముద్దు పెట్టుకోవాలి).

"బిస్మిల్లాహి అల్లాహు అక్బర్ వలిల్లా హిల్ హమ్ద్"

తర్జుమా: అల్లాహ్ పేరుతో ప్రారంభిస్తున్నాను. అల్లాహ్ అందరి కంటే గొప్ప వాడు మరియు సకల స్తోత్రాలూ అల్లాహ్ కొరకే".

హజ్రె అస్వద్ వైపుకు వక్షభాగాన్ని ఉంచి పూర్తిగా అభిముఖులయి కేవలం మొదటి తవ్వాఫ్‌ను ప్రారంభిస్తున్నప్పుడు మాత్రమే నియ్యత్ చేసుకోవడం, తక్బీర్ పఠించడం, ఇస్తిలామ్ చేయడం జరుగుతుంది. ఆ తర్వాత ప్రతి ప్రదక్షిణను ప్రారంభిస్తున్న సమయంలో కేవలం ముఖభాగాన్ని మాత్రమే హజ్రె అస్వద్ వైపుకు తిప్పి ఉంచి అరచేతులను హజ్రె అస్వద్ వైపుకు తిప్పి తక్బీర్ పఠిస్తూ చుంబించాలి. ఆ సమయంలో మీ వక్షభాగం తవ్వాఫ్ చేయబడే దిశలోనే ఉంచాలి.

ఇస్తిలామ్ చేసిన తర్వాత ముందు చేసినట్లుగానే రుక్నె యమానీ వరకు మూడవ కలిమహ్‌ను పఠించండి. ఆ తర్వాత రుక్నె యమానీ నుంచి తిరిగి హజ్రె అస్వద్‌కు

చేరుకునేంత వరకు ఇంతకు ముందు పేర్కొనబడిన దుఆను పఠించాలి. ఆ విధంగా ఏడు ప్రదక్షిణలను పూర్తి చేసినప్పుడు ఒక తవ్వాఫ్ పూర్తవుతుంది.

మీ చేతిలో ఏడు గుళికల మాలను ఉంచుకోండి. ప్రతి ప్రదక్షిణ ముగిసిన తర్వాత ఒక గుళికను తగ్గిస్తూ ప్రదక్షిణలను లెక్కించండి. ఏడవ ప్రదక్షిణ ముగిసినప్పుడు హజ్రె అస్వద్ వైపుకు ముఖభాగాన్ని, అరిచేతులను తిప్పి ఉంచి తక్బీర్ పఠిస్తూ చుంబించాలి. అనగా ఇస్తిలామ్ చేయాలి. (అది మీ యొక్క ఎనిమిదవ ఇస్తిలామ్) అప్పటి వరకు బహిర్గతమయి ఉన్న మీ యొక్క కుడి భుజాన్ని వస్త్రంతో కప్పి వేసి ముఖామె ఇబ్రాహీమ్ వెనుక భాగానికి వచ్చేయండిం. ఆ వైపున కాబాగృహానికి చెందిన తలుపు కూడా ఉంది. అప్పుడు తవ్వాఫ్ చేసే వారి కొరకు స్థలం విడిచి రెండు రకాతుల నమాజ్‌ను 'వాజిబుత్తవాఫ్' చదువుతున్నట్లుగా నియ్యత్ చేసుకొని చదవండి. ఆ విధంగా చేయడం వల్ల మీ తవ్వాఫ్ ఆచరణ పూర్తవుతుంది.

జమ్ జమ్ నీటిని త్రాగడం

రెండు రకాతుల వాజిబుత్తవాఫ్ నమాజ్ చదివిన తర్వాత మీరు కడుపు నిండా జమ్ జమ్ నీటిని త్రాగండి. జమ్ జమ్ నీటిని ఖిబ్లాహ్ వైపుకు అభిముఖులై నిలబడి **'బిస్మిల్లాహ్'** అని పలికి త్రాగాలి. నీటిని త్రాగిన తర్వాత క్రింద పేర్కొనబడిన దుఆను పఠించండి.

"అల్లాహుమ్మ ఇన్నీ అస్ అలుక ఇల్‌మన్‌నాఫిఅ వరిజ్‌ఖవ్ వాసిఅ వషిఫాఅమ్ మిన్ కుల్లి దాఅ"

తర్జుమా: "ఓ అల్లాహ్! నాకు ప్రయోజనదాయకమైన జ్ఞానాన్ని ప్రసాదించు. భుక్తిలో విస్తృతిని ప్రసాదించు. అలాగే ప్రతి వ్యాధి నుంచీ ఆరోగ్యాన్ని ప్రసాదించు"

హజ్రత్ జాబిర్(ర) ఈవిధంగా ఉల్లేఖించారు" జమ్ జమ్ అనేది దేని కొరకు ఉద్దేశించి తాగబడుతుందో దాని కొరకు ఉద్దేశించబడినది" (ఇబ్నెమాజహ్) అనగా జమ్ జమ్ నీటిని త్రాగే వ్యక్తి ఏ సంకల్పంతో త్రాగినా అల్లాహ్ అతడి సంకల్పాన్ని నెరవేరుస్తాడు.

జమ్ జమ్ నీటిని త్రాగిన తర్వాత తిరిగి హజ్రె అస్వద్ మరియు ఆకుపచ్చని ట్యూబ్‌లైట్ మధ్య భాగానికి చేరుకోవాలి. తిరిగి ఒక పర్యాయం హజ్రె అస్వద్ వైపుకు అరిచేతులను తిప్పి ఉంచి తక్బీర్ పఠిస్తూ చుంబించాలి. అనగా ఇస్తిలామ్ చేయాలి. అది మీ యొక్క తొమ్మిదవ ఇస్తిలామ్ తర్వాత మీరు ఆకుపచ్చని ట్యూబ్‌లైట్ వైపుకు కాబా గృహానికి దూరంగా నడుస్తూ పోవాలి. ఆ విధంగా మీరు సఫా ప్రదేశానికి చేరుకుంటారు.

సఫా, మర్వహ్‌ల మధ్య సఈ చేయడం

సఫా మరియు మర్వహ్‌లు తొలుత చిన్న కొండలుగా ఉండేవి. ఇప్పుడు కేవలం రెండు ఎత్తయిన ప్రదేశాలుగా మాత్రమే ఉన్నాయి. సౌదీ ప్రభుత్వం సఫా మరియు మర్వహ్‌లను సఈ చేయబడే ప్రదేశాలన్నింటినీ మస్జిదె హరామ్ కట్టడంలోనే ఇమిడ్చి నవీన నిర్మాణాన్ని పూర్తి చేసింది. సఫా వద్దకు చేరుకొని కాబా గృహం వైపుకు అభిముఖులై సఈ కొరకు క్రింది నియ్యత్ చేసుకోవాలి

"అల్లాహుమ్మ ఇన్నీ ఉరీదుస్సఅయ బైన స్సఫా వల్ మర్‌వత సుబ్అత అష్ వాతిన్ లి వజ్‌హికల్ కరీమ్. ఫయస్సర్‌హూ లీ వ తఖబ్బల్‌హుమిన్నీ"

తర్జుమా: "ఓ అల్లాహ్! కేవలం నీ ప్రీతిని పొందే ఉద్దేశ్యంతో నేను సఫా మరియు మర్వహ్‌ల నడుమ ఏడు చక్కర్లతో సఈ చేయాలనుకుంటున్నాను. నా కొరకు సఈ చేయడాన్ని సులభతరం కావించు మరియు స్వీకరించు"

నియ్యత్ చేస్తున్న సమయంలో చేతులను దుఆ చేస్తున్న సమయంలో ఎత్తే రీతిలో పైకెత్తాలి. నమాజ్ కొరకు తక్బీర్ పలుకుతున్న సమయంలో ఎత్తే రీతిలో పైకెత్తకూడదు.

మక్కాలోని ఈ క్రింది 15 ప్రదేశాలలో దుఆ తప్పకుండా స్వీకరించబడుతుంది.

1) ముతాఫ్ (తవ్వాఫ్ చేయబడే ప్రదేశం)

2) ముల్‌తజిమ్ (కాబా గృహం)

3) మీజాబె రహ్‌మత్ క్రింది భాగం (కాబా గృహం పైకప్పు యొక్క తూము)

4) హతీమ్, 5) కాబా గృహం లోపల

6) జమ్ జమ్ బావి సమీపంలో

7) మఖామె ఇబ్రాహీమ్ వెనుక భాగం

8) సఫా, 9) మర్వహ్

10) సఫా మరియు మర్వహ్‌ల మధ్య సఈ చేయబడే ప్రదేశం ముఖ్యంగా రెండు ఆకుపచ్చని స్తంభాల మధ్యభాగం.

11) అరఫాత్

12) ముజ్‌దలిఫహ్

13) మినాలో చిన్న షైతాన్ మరియు మధ్యస్థ స్థాయి షైతాన్ సమీపంలో. 14) హజ్‌రె అస్వద్ మరియు రుక్‌నె యమానీల మధ్య భాగం

15) హజ్‌రె అస్వద్‌కు సమీపంలో సఫా, మర్వహ్ మరియు సఈ చేయబడే ప్రదేశాలు తప్పకుండా దుఆ స్వీకరించబడే ప్రదేశాలు. కనుక సఈ చేసే సమయంలో మరియు సఈ పూర్తి చేసిన తర్వాత మీరు సఫా మరియు మర్వహ్‌ల మధ్య నిలిచియున్న సమయంలో అల్లాహ్‌ను బాగా ప్రార్థించండి. మీ పాపాల క్షమాపణ కొరకు వేడుకోండి.

సఫా మరియు మర్వహ్‌ల నడుమ మీరు ఎప్పుడయితే నిలిచి ఉండడం జరుగుతుందో అప్పుడు మూడు సార్లు నాల్గవ కలిమహ్‌ను, ఒక పర్యాయం మూడవ కలిమహ్‌ను పఠించండి. సఈ చేస్తున్న సమయంలో ఎక్కువగా నాల్గవ కలిమహ్‌ను పఠించండి. ఇది సులభమైన ఆరాధనా విధానం. సఫా మరియు మర్వహ్‌ల నడుమ ఏడు సఈల కొరకు వేర్వేరు దుఆలు పేర్కొనబడ్డాయి.

అల్లాహు అక్బర్ అల్లాహు అక్బర్ అల్లాహు అక్బర్ వలిల్లాహిల్ హమ్ద్. అల్‌హమ్దులిల్లాహి అలా మా అల్ హమ్‌నా అల్ హమ్దులిల్లా హిల్లజీ హదానా వమా కున్నా లి నహ్‌తదియ లౌల అన్ హదానల్లాహు. లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వహ్‌దహు లా షరీకలహు లహుల్ ముల్కు వలహుల్ హమ్దు యుహ్‌యీ వ యుమీతు వహువ హయ్యున్ లా యమూతు బియదిహిల్ ఖైరు. వహువ అలాకుల్లి షయిన్ ఖదీర్. లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వఅదహు వసదఖ వఅదహు వ నసర అబ్‌దహు వఆ అజ్జ జందహు వహజమల్ అహ్‌జాబ వహ్‌దహు లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వలా నఅబుదు ఇల్లా ఇయ్యాహు ముఖ్‌లిసీన లహుద్దీన వలౌ కరిహల్ కాఫిరూన అల్లాహుమ్మ ఇన్నక ఖుల్‌త వఖౌలుకల్ హఖ్ఖు ఉద్‌ఊనీ అస్‌తజిబ్ లకుమ్ వ ఇన్నక లా తుఖ్‌లిఫుల్ మీఆద్. వ ఇన్నీ అస్ అలుక కమా హదైతని లిల్ ఇస్‌లామి అన్ లా తన్ జి అహు, మిన్ని హత్తాత వఫ్ఫానీ వ అనా ముస్లిమున్. సుబ్‌హానల్లాహి వల్ హమ్దు లిల్లాహి వలా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వల్లాహు అక్బర్ వలా హవులా వలా ఖువ్వత ఇల్లా బిల్లాహిల్ అలియ్యుల్ అజీమ్.

అల్లాహుమ్మ సల్లి వ సల్లిమ్ అలా సయ్యిదినా ముహమ్మదిన్ వ అలా ఆలిహి వ సహ్‌బిహి వ అత్‌బఆఇహి ఇలా యౌమిద్దీన్. అల్లాహుమ్మగ్ ఫిర్‌లి వలివాలిదయ్య వలి మసాఇఖి. వలిల్ ముస్లిమీన అజ్‌మయీన్ వ సలామున్ అలల్ ముర్‌సలీన్. వల్‌హమ్దులిల్లాహి రబ్బిల్ ఆలమీన్.

తర్జుమా: అల్లాహ్ అందరి కన్నా గొప్పవాడు. అల్లాహ్ అందరికన్నా గొప్పవాడు. అల్లాహ్ అందరికన్నా గొప్పవాడు. పొగడ్తలన్నీ అల్లాహ్‌కే తగును. ప్రశంసలన్నీ అల్లాహ్‌కే చెల్లును. ఆయనయే మాకు సన్మార్గాన్ని ప్రబోధించాడు. సన్మార్గం చూపిన ఆ ప్రభువుకే పొగడ్తలన్నీ చెల్లును. ఒక వేళ ఆ సన్మార్గం చూపెట్టకపోతే, మేము మార్గభ్రష్టులమై పోయేవారము. అల్లాహ్ తప్ప వేరే ఆరాధ్య దైవం లేడు. ఆయన ఒక్కడే. ఆయనకు భాగస్వాములు లేరు. ఈ విశ్వ సామ్రాజ్యమంతా ఆయనదే. పొగడ్తలన్నీ ఆయనకే చెల్లును. ఆయనయే సృష్టిస్తాడు. మృత్యువును ప్రసాదిస్తాడు. మరియు ఆయనయే తిరిగి బ్రతికిస్తాడు. ఆయనకు మృత్యువు లేదు. మేలు చేసే కార్యాలన్నీ ఆయన ఆధీనంలో ఉన్నాయి. ప్రతి దానిపై ఆయన ఆధిపత్యం ఉన్నది. అల్లాహ్ తప్ప వేరొక ఆరాధ్య దైవం లేడు. ఆయన ఒక్కడే. ఆయన వాగ్దానాలన్నీ సత్యమైనవి. తన దాసునికి (ముహమ్మద్-స) సహాయపడ్డాడు. ఆయన సైన్యాన్ని పైచేయిగా చేసి ధిక్కారులకు గుణపాఠం నేర్పినాడు. ఆయన తప్ప దైవం లేడు. అవిశ్వాసి నీ ఆరాధనను చెడుగా భావించి మండి పడినప్పటికీ మేము నిన్ను తప్ప వేరెవరినీ ఆరాధించలేదు. ఓ ప్రభూ! నీవు నాకు ప్రసాదించిననే ఇస్లామ్ అను శుభ

భాగ్యాన్ని నా నుండి వేరు చేయకుండా, దానిలోనే నాకు మృత్యువును ప్రసాదించు.

రబ్బనగ్‌ఫిర్‌లి వలివాలిదయ్య వలిల్ మూమినీన యౌమ యకూముల్ హిసాబ్.

తర్జుమా: ఓ ప్రభూ పాపపుణ్యాల గణిపు రోజున నన్ను క్షమించు. నా తల్లిదండ్రులకు, విశ్వాసులందరికి కూడా క్షమాభిక్ష నొసంగు.

రబ్బిగ్‌ఫిర్ వర్‌హమ్ వ అంతల్ అఅజ్జుల్ అక్‌రమ్.

తర్జుమా: ఓ దేవా! నన్ను మన్నించు, కరుణించు, నిస్సందేహంగా నీవు గొప్ప గౌరవనీయుడు.

అల్లాహుమ్మ ఇన్నీ అస్అలుకల్ అఫ్‌వ వల్ ఆఫియత ఫిద్దున్‌యా వల్ ఆఖిర.

తర్జుమా: ఓ అల్లాహ్! నన్ను క్షమించు. ఇహపర లోకాలకు రక్షణ ప్రసాదించమని నిన్ను వేడుకొనుచున్నాను.

దైవప్రవక్త హజ్‌రత్ ఇబ్రాహీమ్(అ) సతీమణి అయిన హజ్‌రత్ హాజిరహ్(అ) ఆనాడు సఫా మరియు మర్వహ్ కొండల మధ్య ఉన్న కనుమలో అటు నుంచి ఇటు, ఇటు నుంచి అటు పరుగెత్తేవారు. ఎందుకంటే కాబాగృహం సమీపంలో ఉన్న ఆవిడ కుమారులయిన హజ్‌రత్ ఇస్మాయీల్(అ) ఆవిడకు కనిపించకుండా కనుమరుగయ్యేవారు. ఆవిడ యొక్క సున్నత్ ఈనాటికీ ఆచరించబడుతోంది. సౌదీ ప్రభుత్వం రెండు ఆకుపచ్చని రంగులో ఉన్న స్తంభాలను, ట్యూబ్‌లైట్లను గుర్తుగా అమర్చింది. వాటిని 'మైలైన్ అఖ్‌జరైన్' అంటారు. వాటి మధ్య పురుషులు కొద్దిగా పరుగెత్తూతూ నడవవలసి ఉంటుంది. మహిళలు తమ సాధారణ వేగంతోనే నడవవలసి ఉంటుంది.

సఫా నుంచి మొదలుపెట్టి మర్వహ్ వరకు ఒక పర్యాయం నడిచినట్లయితే సఈకు సంబంధించిన ఒక చక్కర్ పూర్తయినట్లవుతుంది. తిరిగి మర్వహ్ నుంచి మొదలు పెట్టి సఫా వరకు ఒక పర్యాయం నడిచినట్లయితే అది రెండవ సఈకు సంబంధించిన రెండవ చక్కర్ అవుతుంది. ఆ విధంగా మీరు సఈకు సంబంధించిన ఏడు చక్కర్లను పూర్తి చేస్తారు. మీ సఈకు, సఫా నుంచి మొదలు పెట్టి మర్వహ్ వరకు ఒక పర్యాయం నడిచినట్లయితే సఈకు సంబంధించిన ఒక చక్కర్ పూర్తయినట్లవుతుంది. తిరిగి మర్వహ్ నుంచి మొదలు పెట్టి సఫా వరకు ఒక పర్యాయం నడిచినట్లయితే అది రెండవ సఈకు సంబంధించిన రెండవ చక్కర్ పూర్తి అవుతుంది. ఆ విధంగా మీరు సఈకు సంబంధించిన ఏడు చక్కర్లను పూర్తి చేస్తారు. ఈ సఈకు సంబంధించిన ఏడవ చక్కర్ మర్వహ్ వద్ద ముగుస్తుంది. సఈ చేసేందుకు ఉద్దేశించబడిన ప్రదేశం ఎంతో పరిమితమైనది. అందుకే హజ్‌కు సంబంధించిన ప్రత్యేక దినాలలో అక్కడ విపరీతమైన రద్దీ ఉంటుంది. తవ్వాఫ్ కంటే ఎక్కువ సమయం సఈ చేసేందుకు పడుతుంది. కనుక అటువంటి పరిస్థితిలో మస్జిదె హరామ్‌కు చెందిన మొదటి అంతస్తులో లేదా పైకప్పు మీద సఈ చేయడం సులభతరమవుతుంది.

సఈ పూర్తి చేసిన తర్వాత రెండు రకాతులు అల్లాహ్ పట్ల కృతజ్ఞతా భావంతో చదవడం ముస్తహబ్. అయితే ఈ రెండు రకాతుల కృతజ్ఞతాపూర్వక నమాజ్ వాజిబ్ (తప్పనిసరి) కాదు.

రెండు రకాతులు నమాజ్ చదివిన తర్వాత మీరు మర్వహ్ వైపున ఉన్న ద్వారం గుండా బయటికి వెళ్లిపోండి.

మక్కాలోనే నివసించే వారి కొరకు మస్జిదె హరామ్‌లో నఫిల్ నమాజ్ చదవడమనేది ఉత్తమ ఆరాధన. అయితే మక్కాకు దూరంగా నివసించే వారి కొరకు నఫిల్ తవ్వాఫ్ చేయడమనేది నఫిల్ నమాజ్ చదవడం కంటే ఉత్తమమైన ఆరాధన అవుతుంది. ఎందుకంటే నఫిల్ నమాజ్‌ను వారు తమ స్వస్థలానికి వెళ్ళిన తర్వాత కూడా చదవగలరు. కానీ తవ్వాఫ్ చేసే అవకాశం మాత్రం వారికి మరెక్కడా లభించదు. కనుక హజ్ యాత్రికులు మక్కాలో ఉన్నంత కాలం వీలయినన్ని ఎక్కువ సార్లు తవ్వాఫ్ చేసేందుకు ప్రయత్నించాలి. అలాగే అన్ని నమాజులనూ మస్జిదె హరామ్‌లో జమాఅత్‌తో కలిసి చదివేందుకు ప్రయత్నించాలి. మస్జిదె హరామ్‌కు చుట్టుపక్కల ఎన్నో మస్జిద్‌లు ఉన్నాయి. ప్రజలు సౌలభ్యం కొరకు ఆ

మస్జిద్‌లలో తేదా తాము బస చేసిన గదుల్లో జమాఅత్‌ను ఏర్పరుచుకొని నమాజ్ చదువుతూ ఉంటారు. అయితే **ఒక పుణ్యఫలానికి బదులు లక్ష రెట్లు ఎక్కువగా పుణ్యఫలం** మాత్రం మస్జిదె హరామ్‌లో మాత్రమే లభ్యమవుతుంది. చుట్టుపక్కలి మస్జిద్‌లలోనూ మరెక్కడా లభించదు. ఈ విషయాన్ని హజ్ యాత్రికుడు ఎన్నడూ మరువరాదు.

అల్లాహుమ్మ ఇన్నీ అస్అలుకల్ అఫ్వ వల్ ఆఫియత ఫిద్దున్‌యా వల్ ఆఖిరహ్

తర్జుమా : " ఓ అల్లాహ్ ! నేను నిన్ను ఇహపరలోకాలలో పాప క్షమాపణ కొరకు మరియు సంక్షేమం కొరకు ప్రార్థిస్తున్నాను "

రబ్బనా ఆతినా ఫిద్దున్ హసనతవ్ వఫిల్ ఆఖిరతి హసనతవ్ వఖినా అజాబన్నార్

తర్జుమా: "ఓ అల్లాహ్! మాకు ఇహలోకంలోనూ మంచి స్థితిని ప్రసాదించు, పరలోకం లోనూ మంచి స్థితిని ప్రసాదించు. అలాగే మమ్మల్ని నరకాగ్ని నుంచి రక్షించు"

ఈ రెండవ దుఆను దైవప్రవక్త హజ్రత్ ముహమ్మద్(స) తవాఫ్‌లో (రుక్‌నె యమానీ మరియు హజ్రె అస్వద్‌ల మధ్య) తరచుగా పఠించేవారు.

ఖుర్‌ఆన్‌లోనూ, దైవప్రవక్త(స) గారి ప్రార్థనలలోనూ ఇంకా ఎన్నో చిన్న చిన్న గుర్తుంచుకోదగిన ప్రార్థనలున్నాయి. అవి తవాఫ్ సందర్భంలో మరియు ఇతర సందర్భాలలోనూ చదివేందుకు యోగ్యమైనవి. వాటిని సులభంగా గుర్తుంచుకోగలము. వాటిలో నుంచి కేవలం నాలుగయిదు దుఆలు క్రింద పేర్కొనబడుతున్నాయి:

"అల్లాహుమ్మ గష్షినీ బిరహ్‌మతిక వ జన్నిబ్‌నీ అజాబక"

తర్జుమా : "ఓ అల్లాహ్ ! నన్ను నీ కారుణ్యంలో కప్పివేయి మరియు నీ శిక్ష నుంచి కాపాడు"

"యా హయ్యు యా ఖయ్యూము బి రహ్మతిక అస్తగీస్"

తర్జుమా: " ఓ నిత్యసజీవుడా ! అందరినీ నిలిపియుంచే వాడా ! నేను నీ కారుణ్యం ద్వారా సహాయాన్ని అర్థిస్తున్నాను"

"లా ఇలాహ ఇల్లా అన్‌త సుబ్‌హానక ఇన్నీ కున్‌తు మినజ్జాలిమీన్"

తర్జుమా: "ఓ అల్లాహ్ ! నీవు తప్ప ఆరాధ్యుడెవరూ లేరు. నీవు పరిశుద్ధుడివి. నేనే దుర్మార్గులలో, అపరాధులలో ఒకడిని "

"రబ్బిగ్ ఫిర్ వర్‌హమ్ వ అన్‌త ఖైరుర్రాహిమీన్"

తర్జుమా: "ఓ ప్రభూ ! మన్నించు మరియు కరుణించు. నీవు అందరికంటే అధికంగా కరుణించేవాడివి"

"అల్లాహుమ్మఫ్‌తహ్‌లీ అబ్‌వాబ రహ్‌మతిక"

తర్జుమా: "ఓ అల్లాహ్ ! మా కొరకు నీ కారుణ్యపు ద్వారాలను తెరచివేయి"

అల్లాహ్‌కు చెందిన ఏ దాసులయితే ఎక్కువగా చదువుకోలేదో వారి కొరకు పైన పేర్కొనబడిన దుఆలు చాలు. వారు ఇటువంటి చిన్న చిన్న దుఆలను వాటి అర్థంతో సహా గుర్తుంచుకోవాలి మరియు తవాఫ్ చేసే సందర్భంలో వాటినే చదవాలి. అయితే అది కూడా తప్పనిసరి అయితే కాదు. కనుక ఒకవేళ తవాఫ్ చేసే సందర్భంలో కేవలం "సుబ్‌హానల్లాహ్", 'అల్‌హమ్‌దు లిల్లాహ్', 'లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు అల్లాహు అక్బర్' లేదా 'దురూదె షరీఫ్' పఠించినా సరిపోతుంది.

మీరు సఈ చేసేందుకై మస్జిదె హరామ్ నుంచి బయలుదేరినప్పుడు ఈ దుఆను పఠిస్తే ఎంతో మంచిది:

"లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వహ్‌దహూ లా షరీకలహూ లహుల్ ముల్కు వలహుల్ హమ్‌దు వహువ అలా కుల్లి షైఇన్ ఖదీర్"

తర్జుమా: "అల్లాహ్ తప్ప ఆరాధ్యుడు లేడు. ఆయన ఒక్కడే, ఆయనకు భాగస్వామి ఎవరూ లేరు. రాజ్యాధికారం ఆయనదే. ఆయనే స్తోత్రానికి అర్హుడు. అన్నింటిపై ఆయనే అధికారం గలవాడు"

సఈ చేసే సమయంలో దైవప్రవక్త(స) చే పఠించబడిన ఒక దుఆ ఉన్నది. మీరు దానిని గుర్తుంచుకొని పఠించండి. అందులోని పదాలు ఎంతో ప్రియమైనవి:

"రబ్బిగ్ ఫిర్ వర్‌హమ్ ఇన్నక అన్‌తల్ అజీజుల్ అక్‌రమ్"

తర్జుమా: "ఓ నా ప్రభూ ! మన్నించు మరియు కరుణించు. నీవు మహా ప్రాబల్యం గల శక్తిమంతుడివి మరియు ఎంతగానో దయ చూపేవాడివి "

జిల్ హిజ్జా 8వ తేదీన హజ్ కొరకు సంకల్పం

"అల్లాహుమ్మ ఇన్నీ ఉరీదుల్ హజ్ ఫయస్సిర్‌హులీ వతఖబ్బల్‌హా మిన్నీ"

తర్జుమా: ఓ! అల్లాహ్! నేను హజ్ కొరకు సంకల్పం చేయుచున్నాను. ఈ కార్యాన్ని నాకు సరళతరం చేయి. దీన్ని స్వీకరించు."

తల్‌బియా : లబ్బైక్ అల్లాహుమ్మ లబ్బైక్ లబ్బైక్ లా షరీక లక లబ్బైక్ ఇన్నల్ హమ్‌ద వన్నిమత లక వల్ ముల్క్ లా షరీక లక

జిల్ హిజ్జా 9వ తేదీన

సూర్యుడు ఉదయించాక, మీనా నుంచి అరఫా వైపుకు వెళ్ళాలి. అరఫా వైపు వెళుతూ తక్బీర్ (అల్లాహు అక్బర్), తహ్లీల్ (లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహ్) మరియు తల్బియా చదవాలి. అక్కడ జుహర్ సమయంలో- జుహర్, అసర్ రెండు నమాజులను కలిపి రెండు రెండు రకాతులు చదవాలి. అల్లాహ్ ను స్తుతిస్తూ, ఖిబ్లా వైపు ముఖం చేసి ఎక్కువగా దుఆ చేస్తూ గడపాలి.

అరఫాత్‌లో అల్లాహ్‌ను స్మరించడానికి ఈ దుఆ అత్యధికంగా పఠించండి

"లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వహ్‌దహూ లా షరీక లహూ లహుల్ ముల్‌కు వలహుల్ హమ్‌దు వ హువ అలా కుల్లి షైఇన్ ఖదీర్"

తర్జుమా: " అల్లాహ్ తప్ప ఆరాధ్యుడు లేడు. ఆయన ఒక్కడే. ఆయనకు భాగస్వామి ఎవరూ లేరు. రాజ్యాధికారం ఆయనదే. స్తోత్రం ఆయన కొరకే. ఆయన ప్రతి వస్తువుపై అధికారం గలవాడు"

దైవప్రవక్త హజ్‌రత్ ముహమ్మద్ (స) ఈ విధంగా పేర్కొన్నారు: "అరఫాత్ నాడు నా యొక్క మరియు నా కంటే పూర్వపు దైవప్రవక్తల యొక్క ప్రత్యేకమైన పిలుపు ఈ వచనమే" అరఫా రోజు ఖిబ్లా వైపు ముఖం చేసి చేతులెత్తి దుఆ చేస్తూ, తల్బియా చదువుతూ ఉండాలి.

'లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహ్' ఎక్కువగా చదవాలి. అరఫా రోజున ఇది మంచి దుఆ. దైవప్రవక్త సల్లల్లాహు అలైహివ సల్లం దీని గురించి ఇలా అన్నారు: అరఫా రోజున సాయంత్రం నేను మరియు ఇతర ప్రవక్తలు పలికిన ఉత్తమ పదాలు **లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వహదహు లాషరీక లహు లహుల్ ముల్కు వ లహుల్ హందు వహువ అలా కుల్లి షైఇన్ ఖదీర్.**

తల్బియాలో అప్పుడప్పుడు ఇది (**ఇన్నమల్ ఖైరు ఖైరుల్ ఆఖిరతి** అన్నిటిలో మంచిది పరలోకంలోని మంచిది) కూడా జోడిస్తే ధర్మసమ్మతమే.

"అల్లాహ్ అరఫాలో ఉన్న తన దాసుల గురించి దైవదూతలతో ఇలా అంటాడు: 'నా దాసులను చూడండి. వారు నా దగ్గరకు చిందర వందరగా, దుమ్ము ధూళితో వచ్చారు.'"

అల్లాహ్‌ను స్మరిస్తూ, దుఆ చేస్తూ గడపాలి. అరఫా నాటి ఆఖరి ఘడియలలో ఎక్కువగా దుఆ చేయాలి. దుఆలలో అన్నిటికంటే ఉత్తమమైనది అరఫా రోజు చేసే దుఆ.

జుహర్ సమయంలో ఇమామె హజ్ (ఖుత్బా) ప్రసంగం వినాలి. ఆ తరువాత జుహర్, అసర్ నమాజులు కలిపి ఒక అజాన్ మరియు రెండు ఇఖామాలతో చదవాలి. ఈ నమాజ్ సామూహికంగా చదవాలి. దీన్ని ఖసర్ చేయాలి (రెండు రకాతులు)అని అంటారు. (సహీహ్ ముస్లిం)

జుహర్ మరియు అసర్ నమాజ్ చదివాక, ఎక్కడ చోటు దొరికితే అక్కడ (వఖూఫ్) నిలబడి, చేతులు పైకెత్తి ఖుర్ఆన్ లోని దుఆలు లేదా దైవప్రవక్త సల్లల్లాహు అలైహివ సల్లం చదివిన దుఆలు చేస్తూ, మధ్య మధ్యలో తక్బీర్, తహ్లీల్ మరియు తల్బియా కూడా పలకాలి. (సహీహ్ ముస్లిం). ఆ రోజు ఈ దుఆ చేయండి: **లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వహదహు లా షరీక లహు లహుల్ ముల్కు వ లహుల్ హందు వహువ అలా కుల్లి షైఇన్ ఖదీర్.** (తిర్మిజి). ఇది దైవప్రవక్త సల్లల్లాహు అలైహివ సల్లం సున్నత్ (ఆచారం) మరియు ఈ దుఆ ధృవీకరించబడినది.

సూర్యాస్తమయం తరువాత మగ్రిబ్ నమాజ్ చదువకుండా ముజ్దలిఫాకు బయలు దేరండి. తల్బియా చదువుతూ మెల్లిగా, హుందాగా వెళ్ళండి. (సహీహ్ ముస్లిం).

ముజ్దలిఫా చేరుకొని మగ్రిబ్, ఇషా నమాజ్‌లను ఖసర్ చేసి

చదవాలి.

నమాజ్ తరువాత శనగ గింజలంత పరిమాణం గల 70 కంకరరాళ్ళను ఏరుకోండి. ఈ రాత్రి అల్లాహ్ జిక్ర్‌లో గడపాలి. ఫజర్ నమాజ్‌ను ముజ్దలిఫాలోనే చేయాలి. ఆ తరువాత తల్బియాను పఠిస్తూ మీనా వైపు ప్రయాణం.

షైతాన్‌పై రాళ్ళు రువ్వడం కోసం ముఖం ఖిబ్లా వైపు పెట్టి నిలబడాలి. కుడిచేయి బొటనవ్రేలు, చూపుడు వేలు మధ్య ఒక్కొక్క కంకరరాయిని పట్టుకొని

బిస్మిల్లాహి అల్లాహు అక్బర్ రగ్మన్ లిష్షైయాతిని వరిజన్ లిరహ్మాని.

అల్లాహుమ్మజ్అల్‌హు హజ్జామ్మబ్రూరన్ వ జంబన్ మగ్‌ఫూరన్ వ సఅయమ్ మష్‌కూరా పఠిస్తూ షైతాన్‌పై రాళ్ళు రువ్వాలి.

తష్రీక్ రోజులు: జిల్‌హజ్ తొమ్మిదో తేదీ నుంచి పద మూడో తేదీ వరకు ఐదు రోజులను తష్రీక్ రోజులంటారు. ఈ ఐదు రోజుల్లో తక్బీరె తష్రీక్‌లు పఠిస్తారు. అందుకనే ఈ ఐదు రోజులను 'అయ్యామె తష్రీక్' అంటారు. ఫర్జ్ నమాజ్ తర్వాత "అల్లాహు అక్బర్ అల్లాహు అక్బర్ లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వల్లాహు అక్బర్ అల్లాహు అక్బర్ వలిల్లాహిల్ హమ్ద్''.

తహల్లుల్ అంటే: హాజీ ఇహ్రామ్ ధరించి ఉన్నప్పుడు అతనిపై కొన్ని వస్తువులు నిషేధం అవుతాయి. హాజీ తల గొరిగించుకున్న తర్వాత సంభోగించడం, వేటాడం తప్ప అన్నీ ధర్మసమ్మతమవుతాయి. సమ్మతమయ్యే ప్రక్రియను తహల్లుల్ అంటారు.

హాజీ రెండో తహల్లుల్ ఎప్పుడు పొందుతాడు: తవాఫే జియారత్ చేసిన తర్వాత. హాజీ భార్యతో సంభోగించడం, వేటాడటం ధర్మసమ్మతమవడాన్ని రెండో తహల్లుల్ అంటారు.

దమ్ అంటే: హజ్ ప్రక్రియలో జరిగిన తప్పిదాల వల్ల పరిహారంగా ఇచ్చే ఖుర్బానీని దమ్మె కప్ఫారా' అంటారు. పరిహారంగా ఒక మేక, గొర్రె, పొట్టేలు, ఒంటె, ఆవు ఖుర్బానీ ఇవ్వాలి.

సద్‌ఖా ఎప్పుడు తప్పనిసరి: వజూ లేకుండా తవాఫె చేసినప్పుడు, తవాఫ్‌లో కానీ, సయీలో కాని కొన్ని ప్రదక్షిణలను విడిచిపెట్టినప్పుడు. షైతాన్‌పై రాళ్ళు ఏడు రాళ్ళ కంటే తక్కువ కొట్టినప్పుడు సద్‌ఖా చెల్లించాలి.

మదీనా వైపుకు పయనం

"'బిస్మిల్లాహి వస్సలాతు వస్సలాము అలా రసూలిల్లాహ్"

తర్జుమా: అల్లాహ్ పేరుతో ప్రవేశిస్తున్నాను. అలాగే దైవ ప్రవక్త హజ్‌రత్ ముహమ్మద్(స)పై దరూద్ మరియు సలామ్ పంపుతున్నాను''. ఆ తర్వాత మీ కుడికాలిని మస్జిదె హరామ్‌లోకి ప్రవేశపెడుతూ క్రింది దుఆను పఠించండి.

మస్జిదె నబవీ ద్వారం వద్దకు చేరుకొని 'బిస్మిల్లాహి వస్సలాతు వస్సలాము అలా రసూలిల్లాహ్' అని పలికి మొదట కుడి కాలిని లోపల పెట్టండి. ఆ తర్వాత ఎడమకాలిని పెట్టండి మరియు అల్లాహ్‌ను ఈ క్రిందివిధంగా ప్రార్థించండి:

"అల్లాహుమ్మగ్‌ఫిర్‌లీ జునూబీ వఫ్‌తహ్ లీ అబ్‌వాబ రహ్మతిక్"

మస్జిద్‌లోకి ప్రవేశించి అన్నింటికంటే ముందు 'రౌజతుల్ జన్నహ్' గా ' స్వర్గలోకపు ఉద్యానవనం' గా పిలువబడే స్థలం వద్దకు చేరుకోండి. అక్కడ రెండు రకాతులు 'తహియ్యతల్ మస్జిద్ ' నమాజ్ చదవండి. సలామ్ పలికిన తర్వాత అల్లాహ్ తన ప్రత్యేక అనుగ్రహంతో అక్కడ హాజరవడానికి సంబంధించిన సౌభాగ్యాన్ని, సద్బుద్ధిని ప్రసాదించినందుకు గాను అల్లాహ్‌కు ఎంతగానో కృతజ్ఞతలు తెలుపుకోవాలి మరియు క్రిందివిధంగా ప్రార్థించాలి :

''ఓ అల్లాహ్ ! ఏవిధంగానయితే నీవు కేవలం నీ అనుగ్రహంతో ఇక్కడ హాజరయ్యే సౌభాగ్యాన్ని ప్రసాదించావో అదేవిధంగా నీ ప్రసన్నతను మరియు పరలోకంలో స్వర్గాన్ని ప్రసాదించు. అలాగే దైవప్రవక్త హజ్‌రత్ ముహమ్మద్(స)ను నాకొరకు సిఫారసు చేసే వారిగా చేయి మరియు నా విషయంలో ఆయన(స) సిఫారసును అంగీకరించు''

ఆ తర్వాత దైవప్రవక్త హజ్‌రత్ ముహమ్మద్ (స) యొక్క పవిత్ర సన్నిధిలో హాజరయి ఆయన (స) స్వయంగా మీ సలామ్‌ను వింటారని భావిస్తూ సలామ్ పలకండి.

"అస్సలాము అలైక యా రసూలల్లాహ్. అస్సలాము అలైక యా హబీబల్లాహ్. అస్సలాము అలైక యా షఫీఅల్ ముజ్‌నిబీన్ . అస్సలాము అలైక యా ఖాతమన్నబియ్యీన్. అస్సలాము అలైక వ అలా ఆలిక వ అస్‌హాబిక అజ్‌మఈన్. అస్సలాము అలైక అయ్యుహన్నబియ్యు వ రహ్‌మతుల్లాహి వ బరకాతుహూ"

తర్జుమా : " ఓ దైవప్రవక్తా (స) ! మీ పై సలామ్ (శుభం). ఓ అల్లాహ్‌కు ప్రియమైన ప్రవక్తా (స)! మీ పై సలామ్. ఓ పాపాత్ముల కొరకు సిఫారసు చేసే ప్రవక్తా (స)! మీ పై సలామ్. ఓ దైవప్రవక్తల పరంపరను ముగించిన ఆఖరి ప్రవక్తా (స)! మీ పై సలామ్! మీ పై, మీ సమస్త సంతతిపై, మీ సహచరులపై (రజి) సలామ్. ఓ దైవప్రవక్తా (స)! మీ పై శుభం వర్షించుగాక. అలాగే అల్లాహ్ యొక్క కారుణ్యం మరియు శుభాలు వర్షించుగాక ! "

మదీనా నుంచి ఏ రోజయితే నిష్క్రమించాలని సంకల్పించుకున్నారో అప్పుడు ప్రయాణ సామగ్రిని సర్దుకొని, ప్రయాణం కొరకు పూర్తిగా సన్నద్ధులయి చివరి పర్యాయం మస్జిదె నబవీలోకి ప్రవేశించండి. ముందుగా రెండు రకాతులు 'రౌజతుల్ జన్నహ్' అనే ప్రదేశంలో చదవండి. సలామ్ పలికిన తర్వాత ముందుగా హజ్ మరియు మదీనా సందర్శన భాగ్యాన్ని ప్రసాదించినందుకు గాను అల్లాహ్‌కు కృతజ్ఞతలు తెలుపుకోండి

దుఆ చేసిన తర్వాత దురూద్ మరియు సలామ్ పఠిస్తూ దైవప్రవక్త (స) పవిత్ర సమాధి వద్దకు చేరుకొని ఇంతకుముందు పేర్కొన్న రీతిలో సలామ్ పలకండి.

"అల్లాహుమ్మ సల్లి అలా సయ్యిదినా ముహమ్మది నిన్నబియ్యిల్ ఉమ్మి వ అలా ఆలిహీ వ అస్‌హాబిహీ వ బారిక్ వసల్లిమ్ కమా తుహిబ్బు వ తర్‌జా అదద మా తుహిబ్బు వ తర్‌జా"

"అత్తహియ్యాతు లిల్లాహి వస్సలవాతు వత్తయ్యిబాతు వస్సలాము అలైక అయ్యుహ న్నబియ్యు వ రహ్మతుల్లాహి వ బరకాతుహూ అస్సలాము అలైనా వ అలాఇబాదిల్లా హిస్సాలిహీన్, అష్ హదు అల్లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వ అష్ హదు అన్న ముహమ్మదన్ అబ్ దుహు వ రసూలుహు"

తర్జుమా: స్తుతి, శారీరక, ఆర్థిక పరమైన ఆరాధనలన్నియూ అల్లాహ్ కొరకే, ఓ ప్రవక్తా! మీపై అల్లాహ్ కరుణా కటాక్షాలు మరియు శుభాలు కురియుగాక, అల్లాహ్ శుభాలు మాపై మరియు పుణ్యాత్ములైన అల్లాహ్ దాసులపై కురియుగాక, నేను సాక్ష్యమిస్తున్నాను వాస్తవమైన ఆరాధ్యుడు ఎవడు లేడు, కేవలం ఒక్క అల్లాహ్ తప్ప మరియు సాక్ష్యమిస్తున్నాను ముహమ్మద్ సల్లల్లాహు అలైహి వసల్లం అల్లాహ్ దాసుడు మరియు ఆయన సందేశహరుడు అని.

10 మంది సహాబీలకు జన్నత్ శుభవార్త లభించింది. హజరత్ అబుబకర్ (ర), హజరత్ ఉమర్(ర), హజరత్ ఉస్మాన్(ర), హజరత్ అలీ (ర), హజరత్ జుబేర్(ర), హజరత్ తల్హా(ర), హజరత్ అబ్దుల్ రహమానన్ బిన్ అవుఫ్(ర), అబూ ఉబేదా బిన్ జర్హా(ర), సాద్‌బిన్ అబి వఖాస్(ర), సయీద్ బిన్ జైద్(ర),

షబే మేరాజ్ సందేశం...

- డా.ఫజులుల్లా ఖాన్

''తన దాసుణ్ణి రాత్రికి రాత్రే మస్జిదె హరామ్ నుండి మస్జిదె అక్సా వరకు తీసుకు పోయిన అల్లాహ్ పరిశు ద్ధుడు. దాని పరి సరాలను మేము శుభవంతం చేశాము. మేమతనికి మా (శక్తికి సంబంధించిన) కొన్ని సూచనలను చూప దలచాము. నిశ్చయంగా అల్లాహ్ మాత్రమే బాగా వినేవాడు, బాగా చూసేవాడు''. (బనీ ఇస్రాయీల్: 1)

అనాథ అయిన తనను తన సంతానం కన్నా అధికంగా చూసుకున్న బాబాయి అబూ తాలిబ్ గారి మరణం. ఆయన బ్రతికున్నంత కాలం ప్రవక్త(స) వారికి వెన్నుదన్నుగా నిలచి, ఆపద సమయంలో ఆయనకు కొండంత అండనిచ్చారు. ఆయన మరణంతో మక్కా అవిశ్వాసులు చెలరేగిపోయారు. ప్రవక్త(స) వారిని చిత్రహింసలకు గురి చేయడమేకాక, ఆయన ఇద్దరు కూతుళ్ళను విడాకులిప్పించి ఆయన్ను మానసికంగా సయితం దెబ్బ తీయాడానికి కుయుక్తులు పన్నారు. ఇది జరిగిన కొన్నాళ్ళకే సతీమణి హజ్రత్ ఖదీజా(ర) గారు కూడా మరణించారు. ధర్మప్రచార మార్గంలో బయట అయ్యే గాయాలకు మందులా పని చేసిన మహిళామూర్తి ఆమె. సత్యబాంధవి అయిన ఆమె ప్రవక్త(స) వారిని ఎన్నో విధాలుగా ఆదుకున్నారు. అలాంటి ప్రియధర్మచారిణి మరణంతో ఇటు ఇంటా అటు బయట ఒంటరి అయ్యారు ప్రవక్త(స). ఈ రెండు మరణాలు ఒకటి తర్వాత ఒకటి చోటు చేసుకోవడం వల్ల ప్రవక్త(స) తీవ్ర మనస్తాపానికి గురయ్యారు. అదే సమయంలో తాయిఫ్ ప్రయాణం మిగిల్చిన చేదు అనుభవం కూడా మరింతగా ఆయన్ను కలచి వేసింది.

'లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహ్'ను నమ్మండి అరబ్బు, అరబ్బేతర ప్రాంతాలు మీ పాదాక్రాంతం అవుతాయి అని ప్రజల్ని ధర్మమార్గం వైపునకు ఆహ్వానించే ఆయన్ను మక్కాలో ప్రవేశించకుండా అడ్డుకున్నారు. ఒక అవిశ్వాసి రక్షణలో మక్కాలో ప్రవేశించాల్సిన గడ్డు స్థితి. అలాంటి తరుణంలో అన్నింటి నిశితంగా పరిశీలిస్తున్న, వింటున్న అల్లాహ్ ఆయన కోసం గగన విహారం ఏర్పాటు చేశాడు.

మేరాజ్ కానుకలు:

ఇస్రా-మేరాజ్ సందర్భంగా ఆయనకు లభించిన కానుకలు

1) ఐదు పూటల నమాజు.

2) సూరయె బఖరహ్‌లోని చివరి ఆయతులు.

3) సత్సంకల్పానికే పుణ్యం-అది కార్య రూపం దాల్చక పోయినా.. దుస్సంకల్పానికి దండన లేదు అది కార్య రూపం దాల్చనంత వరకు).

విన్న గాథలు:

1) దైవదూతల నాయకులయిన జిబ్రీల్(అ) వారి నోట మాషితహ్ బిన్త్ ఫిర్‌ఔన్ (ఫిర్‌ఔన్ కూతురి వెంట్రుకలు సవరించే స్త్రీ) గాథ. 2) హజ్రత్ బిలాల్ (ర) వారి గాథ.

చూసిన దృశ్యాలు:

1) బైతుల్ మామూర్

2) సిద్రతుల్ మున్‌తహా

3) స్వర్గ నరకాల దర్శనం. కొందరు దుష్టులకు లభించే దండన, కొందరు ధర్మాత్ములకు లభించే ప్రతిఫలం.

కలుసుకున్న వ్యక్తులు:

1) ప్రవక్తలు మస్జిదె అఖ్సాలో.

2) ఏడు ఆకాశాల మీద ఎనిమిది మంది ప్రవక్తలు. ప్రవక్త ఆదమ్, ఈసా, యహ్యా, యూసుఫ్, ఇద్రీస్, హారూన్, మూసా, ఇబ్రాహీమ్ (అ).

3) దైవ దూత జిబ్రీల్‌తోపాటు ఇతర దైవ దూతలు.

సంభాషించిన వారు:

1) దైవ దూతలు

2) దైవ ప్రవక్తలు

3) అల్లాహ్.

మేరాజ్ మొదటి పాఠం-సుబ్హానల్లాహ్:

ఇస్రా గురించి ప్రస్తావిస్తూ అల్లాహ్ మొదట 'సుబ్హానల్లజీ' అన్నాడు. అల్లాహ్ పవిత్రుడు, పరిశుద్ధుడు అన్నది దీనర్థం. పవిత్రతకు, పరిశుద్ధతకు మూలం అల్లాహ్. మనిషి చేసే లోప సహిత ఊహాగానాలకు, కల్పించే బూటకపు భాగస్వామ్యాలకు, ఆయనకు భార్య పిల్లలు ఉన్నారన్న అపవాదుకి, ఆయన మానవాకారంలో అవతరిస్తాడన్న అపప్రదకు ఆయన అతీతుడు, పరమ పవిత్రుడు. అలాగే ఇస్రా మేరాజ్-ఈ మహత్తర సంఘటన జరిపించడంలో ఆయనకెవ్వరితో నూ పోలికలు లేవు. ఆయనకు ఆయనే సాటి.

లక్షన్నర కిలోమీర్ల దూరంలో ఉన్న చందమామ వెన్నలను మన వరకు అర సెకనులో చేరవేసే అల్లాహ్ సుబ్హాహు వ తఆలాకు రాత్రి ఒక భాగంలో ప్రవక్త(స) వారిని మస్జిదె హారమ్ నుండి మస్జిదె అఖ్సా వరకు, మస్జిదె అఖ్సా నుండి ఏడు ఆకాశాల వరకు తీసుకెళ్ళి మళ్ళీ తీసుకు రావడం ఏమంత కష్టం కాదు. సాధ్య, అసాధ్యాలు మనిషికేగానీ అల్లాహ్‌కు కావు. వెలుగు చీకట్లు, జయా పజయాలు అల్లాహ్‌కు సమానం. ''(ఓ ప్రవక్తా!) వారికి చెప్పు-వారు చెబుతున్నట్లుగా అల్లాహ్‌తో పాటు వేరే ఆరాధ్యదైవాలు గనక ఉండి ఉంటే వారు ఇప్పటికే సింహాసనాధీశుని వైపునకు వెళ్లే మార్గాన్ని అన్వేషించేవారే. ఆయన పరిశుద్ధుడు. వారు అనే మాటలకు అతీతుడు, మహోన్నతుడు''. (బనీ ఇస్రాయీల్: 42,43)

నిజంగా చెప్పాలంటే 'అల్లాహ్ ఒక్కడే నిజ ఆరాధ్యుడు' అన్న సాక్ష్యాన్ని సృష్టిలోని అణువణువు ఇస్తుంది. ఆయన్ను తన పద్ధతి ప్రకారం స్తుతిస్తుంది. కాకపోతే మనకు వాటి స్తోత్రగానం అర్థం కాకపోవచ్చు. ''మేము పర్వతాలను దావూద్(అ)కు స్వాధీన పర్చాము. అవి సాయంత్రం, ఉదయం అతనితోపాటు దైవస్తోత్రం చేసేవి''. (స్వాద్: 18) ఒక మాటలో చెప్పాలంటే, ''అల్లాహ్ స్తోత్రంతోపాటు ఆయన పవిత్రతను కొనయాడని వస్తువంటూ ఏదీ లేదు''. (బనీ ఇస్రాయీల్: 44)

మరి మనం ఏం చెయ్యాలి? ''ఓ విశ్వసించిన ప్రజలారా! మీరు అల్లాహ్‌ను అత్యధికంగా స్మరించండి. ఉదయం సాయత్రం ఆయన పవిత్రతను కొని యాడండి''. (అహ్జాబ్: 41,42) అన్న అల్లాహ్ ఆదేశాన్ని అనుసరించి ఉదయం సాయంత్రాలు వేళ విశేషాన్ని బట్టి ప్రవక్త(స) మనకు నేర్పిన దుఆలు, ప్రార్థనలు చేస్తూ నిరంతరం మన నాలుక అల్లాహ్ నామ స్మరణతో నానుతూ ఉండేలా చూసుకోవాలి.

దాస్య ఔన్నత్యం:

'తన దాసుణ్ణి తీసుకు వెళ్ళాడు' అన్నాడు అల్లాహ్. అల్లాహ్ తలిస్తే తన మిత్రుణ్ణి, తన ప్రవక్తను, తన ఆప్తుణ్ణి అని పేర్కొని ఉండొచ్చు కానీ 'తన దాసుణ్ణి' అని చెప్పడం వెనకాల గల దాస్య ఔన్నత్యాన్ని తెలియ పర్చడమే ఆయన అభిమతం. ఒక దాసుడు హోదా పరంగా ఏమయినా అయి ఉండొచ్చు, కానీ దైవ సమక్షంలో అతను దాస్య పరాకాష్టను చాటుకోవడమే అతనికి గౌరవం. మనమందరం అల్లాహ్ దాసులం. అడుగడునా ఆయన అవసరం గలవారం. అవసరార్థులం, అగత్యపరులం. అనుక్షణం ఆయన అవసరం మనకుంది. మనలో మంచి వారున్నారు, చెడ్డ వారున్నారు. ధర్మాత్ములూ ఉన్నారు, దుర్మార్గులూ ఉన్నారు. సజ్జనులూ ఉన్నారు, దర్జనులూ ఉన్నారు. దాతలూ ఉన్నారు, రోతలూ ఉన్నారు. విశ్వాసులూ ఉన్నారు, అవిశ్వాసులూ ఉన్నారు. గులాంగిరీ అందరూ చేస్తున్నారు. విధానాల్లో ఆరాధ్య దైవాల్లో తేడా అంతే. కొందరు ధనానికి, మరి కొందరు అందానికి, ఇంకొందరు పేరుప్రతిష్టకు, కోరికలకు గులాములు. ఈ దాస్య విధానాల్లో అత్యున్నత విధానం అల్లాహ్ దాస్య విధానం. దాసులందరిలో ఉత్తమోత్తములు అల్లాహ్‌ను మాత్రమే ఆరాధించేవారు. అల్లాహ్ మనల్ని స్వయంగా వీరు నా దాసులు, నా ప్రీతములు అని మెచ్చుకోవాలంటే మాత్రం మనం ఆయన నచ్చిన విధంగా నడుచుకోవాలి.దాసునిగా మనం ఏ స్థాయికి చేరాలంటే స్వయంగా అల్లాహ్ అడగాలి.

'మీ కోరిక ఏమి?' అని. అంతలా మనం ఆయన్ను ఆరాధించాలి.

మహోన్నత శీల శిఖరాగ్రం:

దాస్య శిఖరాల్ని అందుకున్న వ్యక్తి మహా ప్రవక్త(స)

"ఓ ప్రవక్తా! నిశ్చయంగా నువ్వు మహోన్నత శీల శిఖరాగ్రానివి" (ఖలమ్:4) అని స్వయంగా అల్లాహ్ కితాబిచ్చాడు. అలాంటి వ్యక్తి కాళ్ళు వాసి పోయేలా రాత్రంగా నిలబడి ప్రార్థనలు చేసేవారు. "అల్లాహ్ మీ పూర్వ, వర్తమాన, భవిష్య పాపాలన్నింనీ క్షమించేశాడు కదా!" అని సతీమణి చెప్పగా, "ఏమి, నేను ఒక కృతజ్ఞత నిండిన దాసునిగా ఉండ కూడదా?" అని సమాధానమిచ్చారు ప్రవక్త(స). కృతజ్ఞతా భావం నిండిన దాసులుగా, సుభక్తాగ్రేసరులుగా మనం ఎదగాలి. క్రియా జీవితానికి సంబంధించిన ప్రతి విషయాన్ని అల్లాహ్‌కు అప్పగించాలి. ఆయన అనమన్నది అనాలి, ఆయన కనమన్నది కనాలి, ఆయన వినమన్నది వినాలి. ఆయన చేయమన్నది చేయాలి. అలా మనం చేయాల్సింది మనం చేస్తూ, షిర్క్ అడుసు తొక్కకుండా జీవిస్తే తప్పక సహాయం, ఆధిపత్యం అందిస్తానని మాటిస్తున్నాడు: "మీలో ఎవరు విశ్వసించి, మంచి పనలు చేశారో అల్లాహ్, వారి పూర్వీకులను భూమికి ప్రతినిధులుగా చేసినట్లుగానే వారికి కూడా ప్రాతినిథ్యం వొసగుతాడు. తాను వారి కోసం సమ్మతించి ఆమోదించిన ధర్మాన్ని వారి కొరకు యిష్టం చేసి, దానికి స్థిరత్వాన్ని కల్పిస్తానని, వారి కున్న భయాందోళనల స్థానే శాంతి భద్రతల స్థితిని కల్పిస్తానని వాగ్దానం చేసి ఉన్నాడు. వారు నన్ను మాత్రమే ఆరాధించాలి. నాకు సహవర్తులుగా ఎవ్వరిని కల్పించకూడదు". (అన్నూర్: 55)

మస్జిద్ ప్రాధాన్యం:

'మస్జిదె హరామ్ నుండి మస్జిదె అఖ్సా వరకు'అని అల్లాహ్ పేర్కొన్నాడు. అంటే ఇస్రా మేరాజ్ ప్రయాణానికి ప్రారంభ స్థలం మస్జిద్. ముగింపు స్థలం కూడా మస్జిదే. భువన స్వర్గ వనాలు మస్జిద్‌లు. అల్లాహ్ గృహాలు మస్జిద్‌లు. అల్లాహ్‌ను బిగ్గరగా స్తోత్రగానం చేసే స్తుతి కేంద్రాలు మస్జిద్‌లు. 'ఓ అల్లాహ్ నీ కారుణ్య తలుపుల్ని మా కొరకు తెరచు' అన్న ప్రార్థనతో ప్రవేశించే పవిత్ర స్థలాలు మస్జిద్‌లు. ప్రాపంచిక పరాచికాలకు చోటు లేని ప్రదేశాలు మస్జిద్‌లు. "ఏ గృహాల గౌరవ ప్రతిపత్తిని పెంచాలని, మరి వాటిలో తన నామస్మరణ బిగ్గరగా చేయాలని అల్లాహ్ ఆజ్ఞాపించాడో వాటిలో ఉదయం సాయంత్రం అల్లాహ్ పవిత్రతను కొనియాడుతుంటారు. (వారు ఎలాంటి వారంటే) క్రయావిక్రయాలుగానీ, వర్తకంగానీ అల్లాహ్ నామస్మరణ, నమాజు స్థాపన, జకాతు చెల్లింపు విషయంలో వారిని పర ధ్యానానికిలోను చేయ లేవు". (అన్నూర్: 36) మానవ చరిత్రలో కని, విని, ఎరుగని రీతిలో జరిగిన ఈ సంఘటన ప్రారంభం మస్జిద్ (మస్జిదె హరామ్). మధ్యమం మస్జిద్ (మిస్జదెఅఖ్సా), గమ్యం మస్జిద్ (బైతుల్ మామూర్), శుభ ముగింపు మస్జిద్, (మస్జిదె, అఖ్సా, మరియు హరామ్). దీన్ని బట్టి ఇస్లాంలో మస్జిద్‌కున్న ప్రాధాన్యత బోధ పడుతుంది. స్వయంగా ప్రవక్త(స) వారు సయితం మదీనా వెళ్ళే మార్గంలో ఉండగానే మస్జిద్ ఖుబా నిర్మించారు. మదీనా వెళ్ళాక తన ఇంటికన్నా ముందు మస్జిద్ నిర్మాణాన్ని చేపట్టారు. అంటే ముస్లిం జీవితంలో స్వగృహం కన్నా అల్లాహ్ గృహాలనబడే, స్వర్గ వనాలనబడే మస్జిద్‌లు ఎక్కువ ప్రాధాన్యం గలవి. కాబట్టి ఒక ముస్లిం తన స్వగృహంకన్నా మస్జిద్‌ను గౌరవించాలి, దానితో ముడి పడి ఉన్న అవసరాలను తీర్చాలి. మస్జిద్‌లు లేని ముస్లిం ప్రాంతాలలో మస్జిద్ నిర్మాణ శుభకార్యానికి శ్రీకారం చుట్టాలి. మస్జిద్‌లను అల్లరి మూకల నుండి కాపాడాలి. అయిదు పూటల నమాజును మస్జిద్ లోనే వెళ్ళి చేసే ప్రయత్నం శక్తి వంచన లేకుండా చేయాలి.

మస్జిదే హరామ్ విశిష్టత:

అల్లాహ్ ఈ ప్రయాణాన్ని మస్జిదె హరమ్ నుండి ప్రారంభించి మస్జిదె హరామ్‌తోనే ముగించాడు. ఆ విధంగా ఇస్లాంలో మస్జిదె హరామ్‌కు ఉన్న విశిష్ఠతను విశద పర్చాడు. మస్జిదె హరామ్ ఏ భూ భాగంపైనయితే ఉందో అది ప్రపంచ భూభాగాలన్నింటిలోకెల్లా మహిమాన్విత మయిన భూభాగం. "నిశ్చయంగా ఈ పట్టణాన్ని అల్లాహ్ భూమ్యాకాశాలను

పుట్టించిన నాడే పవిత్రమయినదిగా చేశాడు.ఆయన తప్ప ప్రజలెవ్వరూ దాన్ని పవిత్రమయినదిగా ప్రకటించ లేదు'' అన్నారు ప్రవక్త(స). (బుఖారీ)

అందులో ఒక్క పూట నమాజు చదివితే లక్ష నమాజులు చదివినంత పుణ్యాన్ని అల్లాహ్ ప్రసాదిస్తాడు. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే కాబా గృహం ఉన్నంత వరకే లోకం ఉంటుంది. అది చెదిరిందంటే లోకం మొత్తం చెల్లాచెదురయి పోతుంది.

మస్జిదె అఖ్సా గొప్పతనం:

ప్రవక్త(స) వారిని మస్జిదె హారమ్ నుండి మస్జిదె అఖ్సా వరకు తీసుకెళ్ళడం జరిగింది. అక్కడ ప్రవక్త(స) ఇతర ప్రవక్తలందరికీ నాయకత్వం వహించి నమాజు చేశారు. ఇది ముస్లింల రెండు ఖిబ్లాల్లోని ఒక ఖిబ్లా. అక్కడ ఒక్క పూట నమాజు చేస్తే 500 నమాజులు చేసేంత పుణ్యం అల్లాహ్ అనుగ్రహిస్తాడు. ప్రస్తుతం మన వద్ద ఒక ఖిబ్లా మాత్రమే ఉంది. మరో ఖిబ్లాను కూడా యూద కబంద హస్తాల నుండి కైవసం చేసుకు న్నప్పుడే ముస్లిం సమాజం వాస్తవ కీర్తితో అలరారుతుంది.

రాత్రి ఘనత:

రాత్రికి రాత్రే అని అల్లాహ్ పేర్కొన్నాడు. ఖుర్ఆన్‌లో అనేక చోట్ల అల్లాహ్ రాత్రిని ప్రామాణంగా పేర్కొన్నాడు. రాత్రి పూట పడకల నుండి వేరయి అల్లాహ్ ధ్యానంలో లీనమవ్వడం తన ప్రియతమ దాసుల లక్షణంగా పేర్కొన్నాడు. ప్రతి రాత్రి చివరి ఝాములో అల్లాహ్ భూ ఆకాశానికి తనకు శోభనిచ్చే రీతిలో దిగి వచ్చి ''అడిగే వారున్నారా? నేను వారి కోరినది ఇస్తాను. వేడుకునే వారున్నారా? నేను వారి మొరను ఆలకిస్తాను'' అంటూ ఫజ్ర్ వేళ వరకూ పిలుపునిస్తూ ఉంటాడు అని పేర్కొన్నాడు. రమజాను మాసపు ప్రతి రాత్రి ఇద్దరు దైవ దూతలు 'మేలు కోరేవాడా త్వరపడు. కీడు కోరే వాడా! ఆగిపో' అని పిలుపునిస్తారు అని ప్రవక్త(స) తెలిపారు. తహజ్జుద్ ప్రార్థన రాత్రి వేళలో ఉంచబడింది. విత్ర్ నమాజు రాత్రి నమాజుగా ఖరారు చెయ్యబడింది. అలాగే ఫజ్ర్, మగ్రిబ్, ఇషా నమాజులు అయిదులో మూడు రాత్రి సమయంలో ఉంచబడ్డాయి. రాత్రి ప్రార్థనను అల్లాహ్ రహస్య సంభాషణగా పేర్కొనడం జరిగింది. ప్రజలు నిద్రిస్తుండగా లేచి అల్లాహ్ సన్నిధిలో భక్తిప్రపత్తులతో గడపడం స్వర్గ ప్రవేశానికి ప్రతీకకగా పేర్కొనడం జరిగింది.

అల్లాహ్ ముందు చీకటిని, తర్వాత వెలుగును పుట్టించడం జరిగింది. చంద్రమానం ప్రకారం రోజు రాత్రితో మొదలవుతుంది. రమజాను మాసంలో రాత్రి ద్వారా ప్రవేశించడం జరిగింది. లౌహె మహ్‌ఫూజ్ నుండి భూ ఆకాశానికి ఖుర్ఆన్‌ను రాత్రిలోనే అవతరింప జేయడం జరిగింది. అదే వెయ్యి మాసాలకన్నా ఘనతరమయిన రాత్రి లైలతుల్ ఖద్ర్.

దైవదూతలు జిబ్రీల్(అ)తో సహా దివి నుండి భువికి దిగి వచ్చేది రాత్రి (లైలతుల్ ఖద్ర్) సమయంలోనే. ప్రవక్త(స) హిజ్రత్ కోసం బయలు దేరడం కూడా రాత్రి వేళలో జరిగింది. సజ్జనులయిన మన పూర్వీకులు రహస్య దానధర్మాలు రాత్రి పూట చేసేవారు. ఇస్రా మరియు మేరాజ్ మహా ఘట్టం సయితం రాత్రి వేళ సంభవించింది. అలాగే ప్రవక్త(స) వారి సహచరలు పగటి పూట ధర్మయోధులుగా దర్శనమిస్తే, రాత్రి పూట గొప్ప భక్తిపరుల్లా మారి పోయేవారు. ప్రవక్త(స) ఇషా నమాజు అనంతరం అనవసరంగా మేల్కొవడాన్ని ఇష్ట పడేవారు కాదు. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే దెయ్యాలు తిరిగే వేళ కాదు రాత్రి, దైవానుగ్రహాలు కురిసే శుభ సమయం రాత్రి.

కాబట్టి అల్లాహ్ దాసులయిన మనం రాత్రి ప్రార్థనా విశిష్ఠను గుర్తించాలి. 'రాత్రి పూట పాపాలకు దూరంగా ఉండే వ్యక్తి పట్ట పగలు పవిత్రంగా ఉంటాడు అన్న విషయాన్ని గుర్తుంచుకోవాలి. 'చీకటి తప్పు చేసేవారికి పగలంటే కూడా భయమే. చీకటిలో అల్లాహ్‌కు భయపడేవారు దేనికి భయపడాల్సి అవసరం ఉండదు'. రాత్రి ఆరాధనలో గడిపేవారు ప్రశాంత జీవితం గడిపితే, రాత్రిని పాపాకార్యాల్లో పాడు చేసుకునే వారు భయం, భయంగా జీవిస్తారు.

దుఆ ప్రాముఖ్యత:

''నిశ్చయంగా అల్లాహ్ బాగా వినేవాడు, చూసేవాడు''. (ఇస్రా:1) ఈ సందర్భం అల్లాహ్ ప్రవక్త(స) వారికి ధైర్యాన్నిస్తూ, ఓ ప్రవక్తా! ప్రపంచం మీ గోడునుపట్టించుకోక పోయినా, మీపై జరిగే హింసా కాండను చూడకుండా కళ్ళు మూసుకున్నా నీకు నేనున్నాను. నీ మొరను వింటున్నాను, నీవు సహిస్తున్న చిత్రహింసల్ని గమనిస్తున్నాను. నీ ఏ కృషి వ్యర్థం కానివ్వను అని మాటిస్తున్నాడు. నేడు సయితం ముస్లింపై జరుగుతున్న మారణకాండను ప్రపంచ మీడియా పట్టించుకున్నా, పట్టించుకోక పోయినా, వారి ఆక్రందనల్ని ఎవరు విన్నా వినకపోయినా అల్లాహ్ మాత్రం అంతా వింటున్నాడు, అంతా చూస్తున్నాడు. ఆయన యుక్తికి లోబడి నేడు ముస్లింలకు ఎదురయి ఉన్న భయానక వాతావరణాన్ని ప్రశాంతమయం చేస్తాడు. ఇందులో సందేహం లేదు. మనం చెయ్యాల్సిందల్లా ఒక్కటే, పరిస్థితులు ఎంత ప్రతికూలించినా ఆయన్నే ఆరాధించాలి, సహాయం కొరకు ఆయన్ను మాత్రమే అర్థించాలి. ధర్మ మార్గం మీద సహన స్థయిర్యాలను ప్రదర్శించాలి.

విశ్వాసాన్ని సాన పెట్టే ప్రక్రియ పరీక్ష:

మేరాజ్ సందర్భంగా ఏడు ఆకాశాల పైన దైవదూతల నాయకులయిన హజ్రత్ జిబ్రీల్(అ) వారి ద్వారా దైవ ప్రవక్తల నాయకులయిన ముహమ్మద్(స) వారికి నియంత ఫిర్‌ఔన్ కూతురి కేశాలంకరిణి (విశ్వాసురాలి) హృదయ విదారక గాథను విన్పించడం జరిగింది. అంటే విశ్వాస మార్గంలో పరీక్షలు సహజమే. అయితే అంతిమ విజయం మాత్రం సత్యానికే, ధర్మానిదే.

ఇస్లాం ప్రకృతి ధర్మం:

మేరాజ్ సందర్భంగా ప్రవక్త(స) వారు పాలును ఎన్నుకుంటే, 'మీరు సహజ నైజాన్ని ఎన్నుకున్నారు' అని చెప్పడం జరిగింది. అంటే ఇస్లాం ప్రకృతి ధర్మం. కలుషితం కాని మానవ నైజానికి దగ్గరగా ఉన్న ధర్మం. పుట్టే శిశువు కడుపులో మొదట ఎంతో సులభంగా వెళ్ళే ఆహారం పాలు, అంతే సులభంగా జీర్ణమయి పోతుంది కూడా. అలాగే పుట్టే పతి శిశువు ఇస్లాం ధర్మం మీదే పుడుతుంది. పెద్దయ్యాక దాన్ని పాటించడం కూడా అంతే సులభం. ఈ విషయాన్ని గుర్తు చేస్తూ ''ధర్మం సులువయినది'' అన్నారు ప్రవక్త(స)

నమాజు ఆవశ్యకత:

ధర్మాదేశాలన్ని దాదాపు దైవదూత జిబ్రీల్(అ) వారిని మాధ్యమంగా చేసి ఇవ్వబడినవే ఒక్క నమాజు తప్ప. అల్లాహ్ అంతిమ దైవ ప్రవక్త ముహమ్మద్(స) వారిని ఏడు ఆకాశాలకన్నా పైకి పిలిపించుకొని ఎలాంటి మధ్యవర్తిత్వం లేకుండా ప్రత్యక్షంగా ప్రసాదించిన మహదానుగ్రహం నమాజు. ఈ కారణంగానే ''నమాజు లేని మతధర్మంలో మేలు లేదు'' అని ఓ సందర్భంలో అంటే, ''విశ్వాసి జీవితాన్నుండి అంతిమంగా అంతరించే మేలిమి కార్యం నమాజు'' అని వేరొక సందర్భంలో పేర్కొన్నారు ప్రవక్త(స).

సామాజిక రుగ్మతల పర్యవసానం:

మేరాజ్ సందర్భంగా ప్రవక్త(స) పలు సామాజిక రుగ్మతలు, చెడు లక్షణాలకు లభించే శిక్షల్ని కూడా వీక్షించారు. వాటిలో సమాజాన్ని, కుటుంబ వ్యవస్థను చిన్నాభిన్నం చేసే అక్రమ సంబంధ శిక్షలూ ఉన్నాయి. అక్రమార్కులకు పడే శిక్షలూ ఉన్నాయి, వడ్డీ వ్యాపారి నడ్డీ ఎలా విరగ్గొట్టబడతుందో కూడా ఉంది. పరాయి వ్యక్తి సంతానాన్ని తన భర్తసంతానంగా నమ్మించే స్త్రీ పడే దండన వివరాలూ ఉన్నాయి. నీతులు చెబుతూ నీచంగా బ్రతికే వారి దుర్గతి దృశ్యాలూ ఉన్నాయి. ఇవి మనిషికి ఇహపరాల్లో ఎంత హాని చేస్తాయో ఈ సందర్భంగా తెలుపడం జరిగింది.

విశ్వాస బలంతోనే విజయం:

మేరాజ్ సంఘటన జరగక ముందు, జరిగిన తర్వాత స్థితిగతులను పరిశీలించినట్లయితే-తాయిఫ్ నుండి తిరుగు ప్రయాణంలో జిన్నుల ఒక వర్గం ప్రవక్త(స) వారిని విశ్వసించి, ఆయన మానవులకు మాత్రమే కాదు జిన్నాతులకు సయితం ప్రవక్త అన్న మాటకు సాక్షాత్తు నిదర్శనంగా నిలిస్తే, మనుషులయిన మక్కా వాసులు మాత్రం మానవ మహోపకారి ముమహమ్మద్(స) వారిని మక్కాలో ప్రవేశించకుండా అడ్డుకున్నారు. అప్పుడు ఆయన

ఒక అవిశ్వాసి రక్షణలో మక్కాలో ప్రవేశించడం జరిగింది. అది చూసి కొందరు బలహీన విశ్వాసులు ధర్మభ్రష్టులయ్యారు. ఇక మేరాజ్ సంఘటనను వివరించిన తర్వాత అయితే సరే సరి. ఎందరో ధర్మము నుండి వైదొలిగారు. అల్లాహ్ ఇస్రా మెరాజ్ ఈ సంఘటన ద్వారా తర్వాత స్థాపించబడే ఇస్లామీయ రాజ్యానికి కావాల్సిన మేలిమి విత్తనాల్ని ఎన్నుకొని, నాసి రకం విత్తనాల్ని ఏరి పారేయ దలిచాడు. నాడే కాదు, నేడు సయితం బలహీన విశ్వాసం గలవారికి విజయశ్రీ కాళ్లు పట్టదు. విశ్వాస బలం గలవారికే నేటికయినా, ఏనాటికయినా విజయం వరిస్తుంది.

స్వర్గవాసులకు స్వర్గంలో అల్లాహ్ దర్శనాభాగ్యం దక్కుతుందని, వారు ఆయన్ను పున్యమి చంద్రుని చూసినట్లు స్పష్టంగా చూస్తారని ప్రవక్త(స) ఉల్లేఖనాల ద్వారా తెలుస్తుంది. అల్లాహ్ మనందరికి ఆయన ప్రియతమ దాసులుగా జీవించి ఆయన స్వర్గ సీమలో ప్రవేశించి ఆయన దివ్య దర్శనంతో పునీతులయ్యే భాగ్యాన్ని ప్రసాదించుగాక! ఆమీన్.

లబ్బైక్ అల్లాహుమ్మ లబ్బైక్

- హజ్రత్ మౌలానా అజీజురెహ్మాన్ సాహెబ్

ఇస్లాం విధుల్లో హజ్ యాత్ర ఒకటి. మక్కాలోని కాబా గృహాన్ని సందర్శించడమే హజ్ యాత్ర. జీవిత కాలంలో ఒక్కసారైనా హజ్ యాత్ర చేయాలన్నది ముస్లిమ్‌ల ఆశయం. ధర్మబద్ధంగా, నిజాయతీగా సంపాదించిన డబ్బుతోనే హజ్ యాత్ర చేయాలన్నది ప్రవక్త ఉద్బోధ. అలా చేసే యాత్రనే అల్లాహ్ స్వీకరిస్తాడు. అధర్మంగా, అవినీతి సొమ్ముతో చేసిన హజ్ యాత్ర అల్లాహ్ సన్నిధిలో చెల్లని నాణెమవుతుంది. అలాంటి ఆరాధనను అల్లాహ్ స్వీకరించడు.

హజ్ యాత్రకు ముందు తల్లిదండ్రులు, బంధుమిత్రులను కలిసి ఏదైనా తప్పులు, పొరపాట్లు, ఎవరి మనస్సైనా నొప్పించి ఉంటే క్షమాపణలు కోరాలి. ఎవరి హక్కునైనా నెరవేర్చకపోతే దాన్ని నెరవేర్చాలి. ఎవరి దగ్గరైనా అప్పు తీసుకొని ఉంటే దానిని తీర్చివేయాలి. అలాగే వారి యొక్క ఖర్చులను, అవసరాలను దృష్టిలోకి పెట్టుకొని బాధ్యతలను నెరవేర్చాలి. ఇస్లామిక్ క్యాలెండర్ లో 'జిల్ హజ్' నెలలో పవిత్ర హజ్ యాత్ర ఉంటుంది. హజ్ యాత్రలో గమనించదగ్గ గొప్ప అంశం ఏమిటి అంటే ఈ యాత్రలో ఎన్నో కష్టాలు ఎదురౌతాయి, కానీ వాటన్నిటి గురించి పట్టించుకోకుండా ఓ హజ్ యాత్రికుడు మాత్రం ఓ భగవంతుడా నిన్ను సంతషపెట్టడమే నా ముఖ్య ఉద్దేశమని, ఆ లక్ష్యం కోసం ఎన్ని కష్టాలైనా భరిస్తానని చెబుతూ ఆచరణాత్మక మార్గంలో చూపిస్తాడు. ఇహ్రాం కూడా ఈ భావనను వ్యక్తం చేస్తుంది. అందుకే హజ్ యాత్ర కేవలం అల్లాహ్ కోసమే చేస్తున్నామని దృఢ సంకల్పం చేసుకోవాలి.

ఈ పుణ్యయాత్రలో వెచ్చించే సమయానికి, సంపదకు, శారీరక ప్రయాసలకు ప్రసాదించబడే ప్రతిఫలితం మీ సంకల్పంలోని చిత్తశుద్ధి మరియు అల్లాహ్‌ను మెప్పించే మీ ప్రయత్నంలోని దైవసమర్పణ, భయభక్తుల పై ఆధారపడి ఉంటుంది. ప్రతి ఒక్కరు హజ్ యొక్క షరతులు మరియు తప్పని సరిగా ఆచరించవలసిన ఆచరణలు, హజ్ యొక్క మూల స్థంభాలు మరియు సున్నత్ విధానములు పూర్తిగా నేర్చుకుని అల్లాహ్

ఆదేశించిన ఈ ఆరాధనను సరైన జ్ఞానంతో ఉత్తమంగా నెరవేర్చటానికి ప్రయత్నించవలెను. హజ్ గురించి తెలుసుకునే అన్ని సౌకర్యాలు ఉన్నా, స్వయంగా ఎటువంటి ప్రయత్నం చేయకుండా, అజ్ఞానంతోనే ఏదో విధంగా పూర్తిచేయాలనుకోవటం ఎంతటి అవివేకం. అజ్ఞానం వలన చేయవలసిన ఆచరణలు వదిలివేయటం లేక చేయకూడని పనులు చేయటం ద్వారా తప్పులు జరిగి, పాపములు జరిగి, హజ్ నిర్వీర్యం కావటానికి అవకాశం ఉన్నది. హజ్ యాత్రలో భాగంగా మినా, అరఫాత్, ముజ్దలిఫా, మదీనాలో అర్కాన్ లను ముగించే సమయంలో మనకు కలిగే కష్టాలను భరించడమే అసలైన విస్వాసి జీవితాన్ని వ్యక్తపరుస్తుంది. ఉమ్రా గురించి కూడా మహాప్రవక్త వివరించారు.

ఒక ఉమ్రా తరువాత మరో ఉమ్రా వరకూ చేయబడిన పాపాలను దేవుడు క్షమిస్తాడు. దేవుడిచే ఆమోదింపబడిన హజ్ ప్రతిఫలం కేవలం స్వర్గం మాత్రమే. ఒకప్పుడు హజ్ కొరకు అన్ని వసతులు ఉండేవి కావు. కానీ నేడు హజ్ కొరకు చాలా వసతులున్నాయి. హజ్ యాత్ర అంటే ఒకప్పుడు వ్యయప్రయాసలతో కూడుకున్నది. సుదీర్ఘ ఓడ ప్రయాణం, సౌదీలో ఒంటెలు, గుర్రాలపై ప్రయాణం. కాని ఇప్పుడు హజ్ యాత్ర ఎంతో సులువు అయిపోయింది. ప్రపంచంలోకెల్లా ఎన్నో దేశాల్లో, ఎన్నో రాష్ట్రాలలో హజ్ కోసం ప్రత్యేక విభాగం ఏర్పాటు చేయబడింది. హజ్ యాత్రకు బయలుదేరే ముందు నుంచి హజ్ యాత్ర ముగిసిన తరువాత వరకు యాత్రికుల సదుపాయాలను ఈ విభాగమే పర్యవేక్షిస్తుంది. కానీ ఇప్పటికి వాటిలో ఎన్నో మార్పులు చేయాల్సిన అవసరం మాత్రం ఉంది.

హజ్ యాత్ర అంటే కేవలం మక్కాకు వచ్చి కొన్ని రకాల విధులను నిర్వహించడమే కాకుండా మనకు కొన్ని ప్రత్యేక బాధ్యతలు ఉంటాయనే విషయం గురించి తీసుకోవలసిన అవసరం ఉంది. హజ్ సంకల్పంతోనే మనస్సునూ, దేహాన్ని నిర్మలంగా ఉంచుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తూ, మనోవాంఛలను వదులుకుని, అసభ్య ప్రసంగాలకు దూరంగా ఉండాలి. నిరంతర దైవధ్యానంతో ఉండేవారికి హజ్ ఆరాధన మనిషిని అన్ని రకాల దుర్గుణాలకూ దూరంగా ఉంచి, పరమ పునీతుల్ని చేస్తుంది. 'హజ్' ఒక విశ్వజనీన, విశ్వ వ్యాపిత ఆరాధన. ఇందులో శ్రీమంతులు, నిరుపేదలు, తెల్లవారు, నల్లవారు, అరబ్బులు, అరబ్బేతరులు అన్న భేదభావం మచ్చుకైనా ఉండదు. మానవులంతా ఒక్కటే అన్న భావంతో అందరూ ముక్తకంఠంతో అల్లాహ్‌ను కీర్తిస్తూ, ఆయన ఘనతను, ఔన్నత్యాన్ని కొనియాడుతూ తాదాత్మ్యం చెందడమే హజ్ యాత్రలోని పరమార్థం.

తావ్వాఫ్ ప్రయోజనాల

స్వాభావికంగా మానవుని శరీరం నిరంతరం క్షీణిస్తూ ఉంటుంది. మానవుని శరీరం క్రమానుగతంగా క్షీణించడాన్ని వయస్సు పెరగడం అని మనం పేర్కొంటాం. మానవుని శరీరం క్షీణించకుండా సంపూర్ణంగా నిరోధించేందుకై 7 ప్రదక్షిణలు చేయడం తప్పనిసరి. అందుకై 7 ప్రదక్షిణలతో కూడిన తవ్వాఫ్ మానవుని కొరకు ఎంతో ప్రయోజనకారిగా రూపొందుతుంది. ఒక వేళ మందు పని చేయనట్లయితే వైద్యుడు మరొక 7 రోజుల కొరకు మందును సూచిస్తాడు. అదే విధంగా మానవుడు కాబా గృహం చుట్టూ పదే పదే 7 ప్రదక్షిణలతో కూడిన తవ్వాఫ్ చేయడం వల్ల శరీరం క్షీణించడం సంపూర్ణంగా నిరోధించబడుతుంది. హజ్ చేసి వెనుదిరిగి వచ్చిన వ్యక్తులెందరో తమ ఆరోగ్యం హజ్ అనంతరం ఎంతగానో మెరుగు పడిందని పేర్కొన్నారు. ఆ ప్రయోజనం మాటి మాటికి తవ్వాఫ్ మరియు జమ్ జమ్ నీటిని త్రాగడం అనే రెండు చర్యలు మానవుని ఆరోగ్యాన్ని మెరుగు పరుస్తాయనే విషయం రుజువయింది. కాబా చుట్టూ 7 ప్రదక్షిణలు చేయడం వల్ల మానవుని శరీరం క్షీణించడమనే ప్రక్రియ ఆగిపోతుంది. ఒక వేళ మనం 52 తవ్వాఫ్‌లు చేసినట్లయితే అది 52 వారాలకు అనగా ఒక సంవత్సర కాలానికి సమానం అవుతుంది. 52 తవ్వాఫ్‌లు చేయడం వల్ల మన సంవత్సర కాలపు వయస్సు పెరగకుండా నిలిచిపోతుంది. అందుకే కాబా చుట్టూ 7 ప్రదక్షిణలు చేయమని ఆదేశించడం జరిగింది.

ఈమాన్ మరియు అఖీదాహ్

ఇస్లామీయ ఐదు కలిమాలు (లేదా "ఐదు కలిమాలు") కలిమా అనగా వాక్కు. ఇస్లాంలో కలిమా అనగా విశ్వాసపు వాక్కు ప్రపంచ మంతటా గల ముస్లింలందరూ ఏకీభవిస్తూ కలిగివున్న ఈమాన్ మరియు అఖీదాహ్. ఇస్లాం ధర్మాన్ని ఆచరించడానికి కావలసిన ప్రప్రథమ విశ్వాసం ఈ కలిమ. క్రింద ఇవ్వబడిన ఐదు కలిమాలలో మొదటి కలిమా షహాద, ఖురాన్ లోనూ హదీసుల లోనూ కనిపిస్తుంది. మిగతా నాలుగు కలిమాలు 'మొదటి కలిమా'ను పటిష్ఠం చేయుటకు ధార్మిక ఉ లేమాలచే నిర్దేశింప బడినవి.

మొదటి కలిమా దీనిని స్వచ్ఛతా వాక్కు లేదా కలిమ-ఎ-తయ్యిబా అంటారు. "అష్ హదు అన్ లాఇలాహ ఇల్లల్లాహ్, వ అష్ హదు అన్-న ముహమ్మదన్ రసూలుల్లాహ్". నేను సాక్షీకరిస్తున్నాను, ఎవరూ లేరు కాని అల్లాహ్ వున్నాడని, నేను సాక్షీకరిస్తున్నాను, ముహమ్మద్ అల్లాహ్‌చే పంపబడ్డ ప్రవక్తయని.

రెండవ కలిమా దీనిని సాక్షివాక్కు లేదాకలిమా-ఎ-షహాదత్ అంటారు. "అష్ హదు అల్-లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు, వహదహు లా షరీక లహు, వ అష్ హదు అన్న ముహమ్మదన్ అబ్దుహూ వ రసూలుహూ". నేను సాక్షీకరిస్తున్నారు, ఎవ్వరూ అర్హులు కారు ఆరాధనకు అల్లాహ్ తప్పితే, అతడు ఏకేశ్వరుడు, భాగస్వామిలేనివాడు, మరియు నేను సాక్షీకరిస్తున్నాను ముహమ్మద్ అల్లాహ్ యొక్క సేవకుడూ మరియు ప్రవక్తయని.

మూడవ కలిమ దీనిని కీర్తి వాక్కు లేదా కలిమ-ఎ-తమ్ జీద్ "సుబహానల్లాహి, వల్ హందు లిల్లాహి, వ ల ఇలాహ ఇల్లల్లాహు, వ అల్లాహు అక్బర్, వలా హౌలా వలా ఖువ్వతా ఇల్లా బిల్లాహిల్-అలియ్యిల్ అజీమ్". కీర్తనలూ అల్లాహ్ కే శ్లాఘనలూ అల్లాహ్ కే, అల్లాహ్ తప్పితే ఎవ్వరూ ఆరాధించుటకు అర్హులుకారు, పూజకు అర్హుడు అల్లాహ్ మాత్రమే, అల్లాహ్ పరమ శక్తిమంతుడు. ఏబలమూ, ఏశక్తీ అల్లాహ్ ను మించింది లేదు, అతడే బలశాలి అతడే ఘనశాలి.

నాలుగవ కలిమా దీనిని ఏకేశ్వరవాక్కు తౌహీద్ లేదా కలిమ-ఎ-తౌహీద్ అంటారు. "లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు వహదహు లా షరీక లహు లహుల్ ముల్కు వ లహుల్ హమ్ దు, యుహ్ యి, వ యుమీతు వహువ హయ్యుల్లా యమూతు అబదన్ ,అబద జుల్ జలాలి వల్ ఇక్రామ్, బియదిల్-ఖైర్, వహువ అలా కుల్లి షయ్యిన్ ఖదీర్". అల్లాహ్ తప్పితే వేరొకరు ఆరాధించుటకు అర్హులు గారు. అతనొక్కడే. అతనికి భాగస్వామి ఎవ్వరూ లేరు. సామ్రాజ్యం అతడికే, స్తోత్రములు అతనికే. అతడే జీవనాన్ని మృత్యువునూ నొసంగువాడు. అతడు సజీవి. అతడు చిరంజీవి. అతడే గౌరవాలూ ఔన్నత్యాలూ గల్గిన వాడు. మంచి అతడి చేతుల్లోనే వుంది. అతడే మంచి. అతడే సకల శక్తిమంతుడూ.

ఐదవ కలిమా దీనిని అవిశ్వాస నిరాకరణా వాక్కు లేదా కలిమ-ఎ-రద్ద్-ఎ-కుఫ్ర్ అంటారు. "అల్లాహుమ్మ ఇన్ని ఔజుబిక మిన్ అన్ ఉష్ రిక, బికా షయ్ అన్,వ్వ అనా ఆలము బిహీ వస్తఘఫిరుక లిమా లా ఆలము బిహీ తుబ్ తు అన్ హు వ తబర్రాతు మినల్-కుఫ్రి వష్ షిర్కి వల్ కిజ్ బి, వల్-ఘీబతి వల్-బిద్అతి వన్ నమీమాతి వల్ ఫవాహిషి వల్ బుహ్ తాన వల్ మఆసి కుల్లిహా వ అస్ లమ్ తు వ అఖూలు లా ఇలాహ ఇల్లల్లాహు ముహమ్మదుర్-రసూలుల్-లాహ్". ఓ అల్లా! నీ శరణుజొచ్చుచున్నాను, నేను స్పృహతో ఉన్నంత వరకూ నీతో ఎవరినీ భాగస్వామిని చేయకూడదని. నాకు తెలియని వాటికి నేను క్షమకోరుచున్నాను. నా అజ్ఞానానికి పశ్చాత్తాపపడుతున్నాను, అవిశ్వాస దాస్యశృంఖలాల నుండి విముక్తి పొందగోరుతున్నాను. నేను విశ్వసిస్తున్నాను మరియు నీవు తప్ప పూజార్హుడు ఎవ్వరూ లేరని, ముహమ్మదు(స) నీ ప్రవక్తయని.

طــواف ختــم: سات چکر پورے ہونے پر پھر ایک مرتبہ استلام یا استلام کا اشارہ کر کے طواف ختم کر دیں۔

دو رکعت نماز: مقامِ ابراہیمؑ پر (ورنہ جہاں آسانی سے جگہ ملے) طواف کے بعد کی دو رکعت واجب نماز ادا کریں اور پھر دعا کریں۔

ملــتــزم: اب ملتزم پر جانا بھی افضل ہے۔ لیکن اگر ہجوم زیادہ ہو تو اس سے کچھ دور رہ کر دعا کریں۔

آب زم زم: قبلہ رُخ کھڑے ہو کر، بسم اللہ الرحمٰن الرحیم پڑھ کر، سیدھے ہاتھ سے، تین گھونٹ میں، زم زم پی جئے، پھر اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ کہیے اور یہ دعا مانگے: اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُکَ عِلْمًا نَّافِعًا وَّرِزْقًا وَّاسِعًا وَّشِفَآءً مِّنْ کُلِّ دَآءٍ۔

آخری استلام: اب سعی کے لیے روانہ ہوتے وقت ایک بار پھر حجر اسود کی سیدھے میں کھڑے ہو کر استلام کریں اور صفا پہاڑی کی طرف چلیں۔

سعی شروع: صفا پر سعی کی نیت کریں: ''اے اللہ! میں آپ کی رضا کی خاطر صفا اور مروہ کے درمیان سعی (سات پھیرے لگانے کا ارادہ کرتا ہوں، آپ اس کو میرے لیے آسان فرما دیجیے اور قبول فرمالیجیے۔'' پھر اللہ کی حمد و ثنا بیان کر کے، ہاتھ اٹھا کر، خانہ کعبہ کی طرف رخ کر کے خوب دعائیں مانگیں۔

مروہ کی طرف روانگی: صفا سے اُتر کر مروہ کی طرف چلیں۔ ہرے ستونوں/لائٹوں کے درمیان، درمیانی رفتار سے دوڑ کر چلیں (عورتیں اپنی عام رفتار سے چلیں)۔ صفا اور مروہ کے درمیان مانگنے کے لیے ایک مسنون دعا:

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعَزُّ الْاَكْرَمُ۔

مروہ پر پہنچ کر: یہاں بھی قبلہ رُخ ہو کر اسی طرح دعائیں کریں جیسا کہ صفا پر کی تھیں، یہ سعی کا ایک پھیرا ہو گیا۔ اسی طرح سات پھیرے پورے کیجیے، اور ہر پھیرے میں جب صفا یا مروہ پر پہنچیں تو اسی طرح ہاتھ اٹھا کر قبلہ رُخ ہو کر دعائیں مانگیں۔

ســعــی ختــم: ساتواں پھیرا مروہ پر ختم ہو گیا، سعی پوری ہو گئی قبلہ رُخ ہو کر ہاتھ اٹھا کر دعا کریں۔

﴿سعی ختم ہوتے ہی آپ کا طواف زیارت پورا ہو گیا۔﴾

صفحہ۔۵

کرلیں: اے اللہ! میں جتنی دیر اس مسجد میں رہوں اُتنی دیر کے لیے میرا اعتکاف ہے۔خانۂ کعبہ پر پہلی نظر: بیت اللہ پر پہلی نظر پڑھتے ہی یہ کہیں: اَللّٰہُ اَکْبَرُ، لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَاللّٰہُ اَکْبَرُ۔ پھر دونوں ہاتھ اُٹھا کر خوب دعائیں مانگیں کیوں کہ یہ دعا کی قبولیت کا خاص موقع ہے۔

طواف کی تیاری: باوضو ہونا ضروری ہے کیوں کہ بے وضو یا جنابت وحیض ونفاس کی حالت میں طواف کرنا سخت گناہ ہے۔طواف کی نیت: اب حجرِ اسود کے بائیں طرف کھڑے ہوں اور خانہ کعبہ کی طرف منہ کر کے نیت کریں: ''اے اللہ! میں آپ کی رضا کے لیے حج کے طواف کی نیت کرتا ہوں، آپ اس کو میرے لیے آسان فرما دیجیے اور قبول فرمالیجیے'' اب کھسک کر حجرِ اسود کی سیدھ میں آجائیں اور (جس طرح نماز شروع کرتے وقت کیا جاتا ہے اُس طرح) دونوں ہاتھ کانوں تک اُٹھا کر (عورتیں صرف کندھوں تک اٹھا کر یہ کہیں

:بِسْمِ اللّٰهِ اللّٰهُ اَكْبَرُ وَ لِلّٰهِ الْحَمْدُ۔

اور ہاتھ چھوڑ دیں۔ پھر اسی جگہ کھڑے کھڑے دو بار **بِسْمِ اللّٰهِ اللّٰهُ اَكْبَرُ وَ لِلّٰهِ الْحَمْدُ۔** کہتے ہوئے حجر اسود کا استلام کریں یا استلام کا اشارہ کر کے اپنی ہتھیلیوں کو چوم لیں۔

طواف شروع اب اسی جگہ پر کھڑے کھڑے ہی اس طرح رخ تبدیل کریں کہ کعبہ شریف آپ کے بائیں طرف ہو جائے اور طواف شروع کر دیں (رمل کے ساتھ)، اگر ہجوم کی وجہ سے دوسروں کو تکلیف ہو تو رمل نہ کریں عورتیں رمل نہیں کریں گی۔

طواف کی دعائیں: حضور اکرم ﷺ سے تین دعائیں طواف میں مانگنی ثابت ہیں:

۱۔ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَّ فِی الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ۔

۲۔ اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَ الْعَافِیَةَ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ۔

۳۔ اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَاقَةِ وَ مَوَاقِفِ الْخِزْیِ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ۔

اگر کوئی دعا بھی یاد نہ ہو تو: سُبْحَانَ اللّٰهِ وَ الْحَمْدُلِلّٰهِ وَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ۔ پڑھتے رہیں۔(اگر کوئی طواف میں خاموش بھی رہے تب بھی طواف ہو جاتا ہے)۔ اسی طرح چلتے چلتے جب آپ دوبارہ حجر اسود کی سیدھ میں پہنچیں گے تو ایک چکر پورا ہوگا۔تین چکر کے بعد رمل بند کردیں اور باقی چار چکر اپنی عام رفتار سے چلیں۔ صفحہ ۲۰

حج کا پانچواں دن،۱۲/ذالحجہ

منیٰ میں آج کیا کرنا ہے؟

۱۰/ذوالحجہ کے نامکمّل کام: قربانی ، حلق یا قصر طوافِ زیارت ان میں سے جوکام ابھی تک نہیں کر سکے تھے آج غروبِ آفتاب سے پہلے ضرور مکمّل کرلیں۔

ہرنماز کے بعد تکبیرتشریق پڑھنی یاد رکھیں۔

زوال کے بعد رمی کا وقت شروع ہو گیا

رمی (چھوٹا شیطان): سب سے پہلے چھوٹے شیطان (جمرۂ اولیٰ) پرسات کنکریاں ماریں۔ اس کے بعد تھوڑا سا آگے بڑھ کر قبلہ رخ ہوکر دعا کریں۔

ہجوم کی وجہ سے آپ رمی مغرب کے بعد بھی کر سکتے ہیں۔اپنی جان کو خطرہ میں نہ ڈالیں۔

رمی درمیانہ شیطان: اب درمیانے شیطان (جمرۂ وسطیٰ) پر آئے اور اس پر سات کنکریاں ماریں۔ رمی کر نے کے بعد تھوڑا سا آگے بڑھ کر قبلہ رُخ ہو کر ہاتھ اُٹھاکر دعا کریں۔

رمی بڑاشیطان: اب جمرۂ عقبیٰ (بڑے شیطان) پر پہنچ کر اسی طریقہ سے سات کنکریاں ماریں۔ جمرۂ عقبیٰ کی رمی کے بعد دعا کے لیے نہ ٹھہریں۔

اپنے وقت کو ضائع نہ کریں، ذکراذکار، استغفار اور تسبیحات میں مشغول رہیں۔

۱۲/ذوالحجہ کو رمی کے بعد مکہ مکرمہ واپس جانے کی اجازت ہے، لیکن اگر کوئی ۱۳ کی صبح صادق منیٰ میں ٹھہرا ہے تو ۱۳ تاریخ کی صبح صادق تک منیٰ میں ٹھہرا ہے تو ۱۳ تاریخ کو بھی تینوں جمرات کی رمی کرنا ضروری ہے۔

نظروں کی حفاظت اور غلط کاموں سے بچنے کی کوشش کریں۔ایسا نہ ہو کہ اتنی محنت سے کیے ہوئے اعمال صائع ہوجائیں۔

مکّہ مکرمہ روانگی: عاجزی، انکساری اور خشوع کے ساتھ اللہ تعالیٰ کا شکر ادا کرتے ہوئے مکہ مکرمہ کی طرف واپس روانہ ہوں۔راستہ بھر استغفار کرتے رہیے،کوتاہیوں کی معافی مانگتے رہیے اور حج کی قبولیت بھی مانگتے رہیے۔

طوافِ وداع: حج کا آخری کام وطن واپسی سے پہلے رخصتی کا طواف کرنا ہے۔ یہ طواف کرنا واجب ہے۔اس طواف کے ساتھ ہی الحمدللہ آپ کا حج پورا ہوگیا،مبارک ہو!

یہ طواف آپ اپنے عام کپڑوں میں کریں گے اور اس طواف کے بعد صفا، مروہ کی سعی نہیں کرنی ہے۔

طوافِ زیارت کا طریقہ

حرم شریف میں حاضری: وضوکر کے حرم میں جائیں۔ پہلے سیدھا پاؤں اندر رکھیں اور یہ پڑھیں:

بِسْمِ اللّٰهِ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِ اللّٰهِ ، اَللّٰهُمَّ افْتَحْ لِىْ اَبْوَابَ رَحْمَتِكَ ۔

اعتکاف کی نیت: اور جتنی دیر حرم شریف میں رہیں اس کے اعتکاف کی نیت کرلیں تو اچھا ہے،مثلاً یہ نیت صفحہ ۳

حلق یا قصر کی تفصیل حج کی کتاب میں دیکھ لیں۔

میاں بیوی کے خاص تعلقات پر پابندی ابھی برقرار ہے۔

کچھ پابندیاں ختم: چونکہ قربانی اور پھر حلق یا قصر کرنے کے بعد احرام سے فراغت ہوجاتی ہے اور میاں بیوی کے خاص تعلقات کے علاوہ احرام کی باقی تمام پابندیاں ختم ہوجاتی ہیں، اس لیے آپ پر سے سِلے ہوئے کپڑے پہننے، ناخون یا بال کاٹنے، خوشبو کا استعمال، خوشبودار صابن کا استعمال، سر اور چہرہ ڈھانپنے وغیرہ کی پابندیاں ختم ہوگئیں۔ اب آپ نہا دھو کر سلے ہوئے کپڑے پہن لیجیے۔

طواف زیارت ۱۰ رذوالحجہ سے ۱۲ رذوالحجہ کے غروبِ آفتاب تک کرسکتے ہیں

طواف زیارت: آپ یہ طواف اپنے سلے ہوئے کپڑوں میں کریں گے۔

احرام کی ساری پابندیاں ختم: طوافِ زیارت بعد میاں بیوی کے خاص تعلقات پر پابندیاں ختم۔

منیٰ واپسی: طوافِ زیارت بعد منیٰ واپس آجائیں، کیوں کہ رات منیٰ ہی میں گزارنا سنت ہے۔

اگر طواف زیارت سے رات کے کسی حصہّ میں فارغ ہوں تو بھی بقیہ رات گزارنے منیٰ چلے جائیں۔ اِدھر اُدھر وقت ضائع نہ کریں۔

حج کا چوتھا دن، ۱۱ رذالحجہ

آج بھی منی میں قیام: فجر ظہر عصر مغرب عشاء سب نمازیں باجماعت ادا کریں۔ ہر نماز کے بعد تکبیرِ تشریق پڑھیں۔

۱۰ رذوالحجہ کے نامکمّل کام: مندرجہ ذیل میں سے جو کام کل نہیں کر سکے تھے آج کرلیں: قربانی حلق یا قصر طواف زیارت تفصیل ۱۰ رذوالحجہ کے پروگرام میں دیکھ لیں۔

غیر معذور کو خود آکر رمی کرنی ضروری ہے۔ اُس کے لیے دوسرے سے رمی کرانا جائز نہیں اور معذور وہ شخص ہے جو کھڑا ہو کر نماز نہ پڑھ سکتا ہو اور جمرات تک پیدل یا سوار ہو کر آنے میں سخت تکلیف یا مرض بڑھ جانے کا اندیشہ ہو۔

زوال کے بعد رمی کا وقت شروع

رمی (چھوٹا شیطان): گیارہ تاریخ کو زوال کے بعد تینوں جمرات پر رمی کرنی ہے۔ سب سے پہلے جمرۂ اولیٰ (چھوٹا شیطان) پر سات کنکریاں ماریں البتہ رمی کرنے کے بعد تھوڑا سا آگے بڑھ کر قبلہ رُخ ہو کر ہاتھ اُٹھا کر دعا کریں۔

رمی درمیانہ شیطان: اب درمیانے شیطان (جمرۂ وسطیٰ) پر آئے اور اس پر سات کنکریاں (اوپر والے طریقہ سے ہی) ماریں۔ رمی کرنے کے بعد تھوڑا سا آگے بڑھ کر قبلہ رُخ ہو کر ہاتھ اُٹھا کر دعا کریں۔

رمی بڑاشیطان: اب جمرۂ عقبیٰ (بڑے شیطان) پر پہنچ کر اسی طریقہ سے سات کنکریاں ماریں۔ جمرۂ عقبیٰ کی رمی کے بعد دعا کے لیے نہ ٹھہریں۔

صفحہ۔۲

حج کا طریقہ — قدم بہ قدم..... پڑھتے جائیں.....کرتے جائیں

مفتی قاجی محمد رفیع قاسمی۔
مہتمم دارالعلوم طیبہ، نندیال ومعزز رکن حج کمیٹی
آندھرا پردیش۔

حج کا تیسرا دن، ۱۰؍ذالحجہ

نماز فجر: مزدلفہ میں صبح صادق ہونے پر اذان دے کر، سنت پڑھ کر اندھیرے میں نماز فجر باجماعت پڑھیں۔ سلام پھیر کر تکبیر تشریق پڑھیں پھر تلبیہ پڑھیں۔

وقوف مزدلفہ دعاؤں کی قبولیت کا خاص موقعہ ہے۔ اور اس کا وقت نماز فجر سے سورج نکل نے تک ہے۔

وقوف مزدلفہ: نماز فجر کے بعد قبلہ کی طرف منہ کر کے وقوف کریں، جس میں دعائیں مانگیں گناہوں سے توبہ کریں اور وقفہ وقفہ سے تلبیہ پڑھتے رہیں۔

عیدالاضحیٰ کی نماز حاجیوں پر نہیں ہے۔

منیٰ روانگی: سورج نکلنے سے ذرا پہلے منیٰ روانہ ہوئیں، راستہ میں تلبیہ پڑھتے رہیں۔

رمی (کنکریاں مارنا): اب بڑے شیطان (جمرۂ عقبہ) پر کنکریاں مارنے کے لئے جائیں (صرف سات کنکریاں مارنی ہیں، تاہم اپنے ساتھ احتیاطاً دو چار کنکریاں زیادہ رکھ لیں) راستہ میں تلبیہ پڑھتے رہیں۔

جان کے خطرے کے پیش نظر شام کو یا رات کو بھی کنکریاں مار سکتے ہیں۔

جمرۂ پہنچ کر اب ایک کنکری کو انگوٹھے اور شہادت کی انگلی سے پکڑیں اور ہاتھ اونچا کر کے بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ اَكْبَرْ، رَغْماً لِّلشَّيْطَانِ وَرِضًا لِّلرَّحْمٰنِ کہتے ہوئے جمرۂ پر کنکری ماریں۔ اسی طرح سات کنکریاں مارنی ہیں۔ رمی کے بعد دعا کے لئے نہ ٹھہریں۔

پوری دعا مشکل لگے تو صرف بسم اللہ اللہ اکبر پڑھ لیں۔ کنکری جمرۂ کی جڑ میں ماریں تاکہ وہ ستون کے گرد بنے ہوئے دائرہ (حوض) کے اندر جا کر گرے، اُچٹ کر باہر نہ چلی جائیں۔

تلبیہ بند: پہلی کنکری مارتے ہی تلبیہ پڑھنا بند کر دیں۔ یاد رکھیں اب حج کے باقی دنوں میں تلبیہ نہیں پڑھنا۔

جہاں تک ہو سکے اپنی زبان کو اللہ کے ذکر سے تر رکھیں۔

قربانی: اب قربانی کیجیے۔ (اگر آج نہ کر سکیں تو ۱۱؍ذالحجہ ورنہ ۱۲؍ذالحجہ کو کر سکتے ہیں۔

یہ حج کی قربانی دم شکر کہلاتی ہے۔ اور حج تمتع کی وجہ سے آپ پر واجب ہے۔

حلق یا قصر (بال منڈوانا یا کٹوانا): اب مرد حضرات سر منڈوائیں یا قصر کریں یعنی پورے سر کے بال انگلی کے ایک پورے (تقریباً ایک انچ) سے کچھ زیادہ کٹوائیں یا مکمّل سر منڈوائیں اور سر منڈواتے وقت احتیاط رکھیں کہ خوشبودار صابن یا شیمپو سر پر نہ لگے۔ خواتین پوری چوٹی کے سرے پر سے خود یا کسی دوسری خاتون کے ذریعہ ایک پورے سے کچھ زیادہ بال کاٹ دیں۔

قربانی سے پہلے بال نہیں منڈوا سکتے۔

صفحہ ۱

تھی، کیونکہ مشرکین عرب حج کیا کرتے تھے،لیکن نماز نہیں پڑھتے تھے،اس لئے نماز کا چھوڑ نا مشرکوں والا عمل بتلایا گیا،اور حج نہ کرنا یہود ونصاریٰ والا عمل کہا گیا۔

حج کو چھوڑنے والا گویا یہودی یا نصرانی ہو جاتا ہے،وہ ملتِ اسلامیہ سے آزاد ہے،اور یہودی اور نصرانی ہو کر مرنے کا سخت خطرہ ہے،اور یہ اس لئے ہے کہ اللہ تعالیٰ نے اپنی کتاب میں فرمایا کہ اللہ کے لئے لوگوں پر حج فرض ہے، جو شخص اس تک رسائی کے لئے امن کے ساتھ زادِراہ اور سواری پر قادر ہو۔

اور اس آیت میں اللہ تعالیٰ آگے فرماتے ہیں،وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ۔جس کا مطلب یہ ہے، کہ اس حکم کے بعد جو کوئی کافرانہ رویہ اختیار کرے یعنی باوجود استطاعت کے حج کو نہ جائے تو اللہ تعالیٰ کو کوئی پرواہ نہیں ہے،وہ ساری دنیا اور ساری کائنات سے بے نیاز ہے۔

جس کا مطلب یہ ہے کہ ایسے نافرمان لوگ جو بھی عمل کرے اور جس حال میں بھی مرے اللہ تبارک وتعالیٰ کو ان لوگوں کی اور ان کی انجام کی کوئی پرواہ نہیں ہے،اور یہ ایک مسلمان اور مومن کے بہت بڑی وعید ہے۔(معارف الحدیث)۔

پیشانی پر کافر لکھا ہوگا۔

آیت مذکورہ میں حج نہ کرنے والوں سے اللہ تعالیٰ نے جس بیزاری کا اظہار فرمایا ہے اس کے بارے میں حضرت عبداللہ بن عمرؓ کا یہ ارشاد ہلا دینے والا ہے، جو تفسیر درمنثور میں ہے:

حضرت عبداللہ عمرؓ کا ارشاد ہے:''جو شخص تندروست ہو اور پیسہ والا ہو کر حج کے لئے جانے کی اس میں استطاعت ہو اور پھر وہ بغیر حج کئے مر جائے، تو قیامت کے دن اس کی پیشانی پر''کافر'' کا لفظ لکھا ہوا ہوگا،اس کے بعد انہوں نے یہی آیت ﴿وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ﴾ تلاوت فرمائی العیاذ باللّٰہ۔

ایک روایت میں : حضرت عمرؓ سے منقول ہے کہ جو شخص حج کی استطاعت رکھتا ہو اور حج نہ کرے (اور بغیر حج کئے مر جائے) تو قسم کھا کر کہہ دو کہ وہ عیسائی ہو کر مرا ہے، یا یہودی ہو کر مرا ہے، حج کی استطاعت کے باوجود حج کئے بغیر مرنے والے کے بارے میں خلیفۂ ثانی حضرت عمرؓ کا مذکورہ ارشاد ممکن ہے کہ ان کی یہی تحقیق ہو، ورنہ حضراتِ علماء کرام رحمہم اللہ کے نزدیک حج نے کرنے سے کوئی شخص کافر نہیں ہوتا بلکہ انکار کرنے سے کافر ہوتا ہے۔

یتے ہیں، پوچھا گیا کیا کہ حرم مقدس کی نیکیاں کس حساب سے ہوتی ہیں، تو آپ ﷺ نے فرمایا کہ حرم مقدس کی ہر ایک نیکی ایک لاکھ نیکوں کے ابر ہوتی ہے، لہٰذا ہر قدم پر سات نیکیاں ہوگئی۔

حضرت عبداللہ بن عباسؓ اپنی اولاد کو وصیت کرتے ہوئے فرمایا کہ اے میرے لڑکو! تم مکۃ المکرّمہ سے عرفات کو حج کرنے کے لئے پیدل جایا کرو، اس لئے میں رسول اللہ ﷺ کو یہ ارشاد فرماتے ہوئے سنا ہے، کہ بیشک سواری پر چلنے والے حاجی کو اس کی سواری کے ہر قدم پر ستر ۷۰ نیکیاں ی جاتی ہیں، اور عرفات تک

یدل چل کر حج کرنے والے حاجی کو اس کے ہر ہر قدم پر سات سو نیکیاں دی جاتی ہے۔

مکۃ المکرّمہ سے عرفات تک پیدل جانے اور پیدل واپس آنے سے ہر ہر قدم پر سواری کے مقابلہ میں ۶۳۰ نیکیاں زیادہ ملتی ہیں، اور خاص ور پر عرفات سے واپس آتے وقت سواری کے مقابلہ میں پیدل آنا زیادہ آسان بھی ہے، اور ثواب بھی زیادہ ہے۔

حج فرض ہونے کے باجود حج کو نہ جانا:۔

عن علیؓ قال قال رسول اللہ ﷺ من ملک زاداًو راحلۃ تبلغہٗ الی بیت اللہ ولم یحج فلا علیہ ان یموت یھودیاً او صرانیاًو ذالک ان اللہ تبارک وتعالیٰ یقول﴿ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾۔(رواہ البخاری)

حضرت علیؓ سے روایت ہے، کہ رسول اللہ ﷺ نے فرمایا، جس کے پاس سفرِ حج کا ضروری سامان ہو اور اس کو سواری میسر ہو جو بیت اللہ تک س کو پہونچا سکے، اور پھر وہ حج نہ کرے، تو کوئی فرق نہیں کہ وہ یہودی ہو کر مرے یا نصرانی ہو کر، اور یہ اس لئے کہ اللہ تبارک وتعالیٰ کا ارشاد ہے، ﴿ لِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾ ''اللہ تعالیٰ کے لئے بیت اللہ کا حج فرض ہے، ان لوگوں پر جو اس تک جانے کی ستطاعت رکھتے ہوں''۔

اس حدیث میں ان لوگوں کے لئے بڑی سخت وعید ہے جو حج کرنے کی استطاعت رکھنے کے باوجود حج نہ کرے، فرمایا گیا ہے کہ ان کا اس ال میں مرنا اور یہودی یا نصرانی ہو کر مرنا دونوں برابر ہے، (معاذ اللہ) یہ اسی طرح وعید ہے جس طرح نماز کو چھوڑ کو کفر وشرک کے قریب کہا گیا ہے، اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ (سورۃ الروم ع۵)۔ اس سے یہ معلوم ہوتا ہے کہ نماز کو چھوڑنے والا عمل مشرکوں والا عمل ہے۔

ج فرض ہونے کے باوجود حج نہ کرنے والوں کو مشرکین کے بجائے یہود ونصاریٰ سے تشبیہ دینے کا راز یہ ہے کہ حج نہ کرنا یہود ونصاریٰ کی خصوصیت

لی آمدورفت وغیرہ میں فراخ دلی سے ایک ایک ریال خرچ کرنے کے بدلہ میں ایک ایک لاکھ ریال اللہ کے راستے میں صدقہ کرنے کے برابر اجر وثواب کا باعث ہے، دونوں ہاتھ گھی میں ہیں، خوب کھایا پیا، پھر آخرت کے لئے خود بخود بے شمار جمع بھی ہوگئے۔

گناہوں سے پاک۔

عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَ رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ حَجَّ فَلَمْ یَرْفُثْ وَلَمْ یَفْسُقْ رَجَعَ کَیَوْمٍ وَلَدَتْهُ اُمُّهٗ (متفق علیه معارف الحدیث ج ٤ ص ١٩٤)

حضرت ابو ہریرہؓ سے روایت ہے، کہ رسول اللہ ﷺ نے فرمایا جس آدمی نے حج کیا اور اس میں نہ تو کسی شہوانی اور فحش بات کا ارتکاب کیا ، اور نہ اللہ کی کوئی نافرمانی کی تو وہ گناہوں سے ایسا پاک وصاف ہوکر واپس ہوگا، جیسا کہ اس دن تھا جس دن اس کی ماں نے اس کو جنا تھا۔

قرآن کریم میں فرمایا گیا ہے۔﴿ **اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِیْهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوْقَ وَلَا جِدَالَ فِی الْحَجِّ** ﴾ اس آیت میں حج کرنے والوں کو ہدایت فرمائی گئی ہے کہ خاص کر زمانۂ حج میں وہ شہوت کی باتوں اور اللہ کی نافرمانی والے سارے کاموں اور آپس کی جھگڑے بازی سے بچیں، حضرت ابو ہریرہؓ کی اس حدیث میں اس ہدایت پر عمل کرنے والوں کو بشارت سنائی گئی ہے اور فرمایا گیا ہے، کہ جو شخص حج کرے اور ایام حج میں نہ تو شہوت کی باتیں کرے، اور نہ اللہ تعالیٰ کی نافرمانی کی کوئی ایسی حرکت کرے، جو فسق کی حد میں آتی ہو، تو حج کی برکت سے اس کے سارے گناہ معاف کردیئے جائیں گے، اور وہ گناہوں سے بالکل ایسا پاک وصاف ہوکر واپس ہوتا ہے، جیسا کہ وہ اپنی پیدائش کے دن بے گناہ تھا۔

ہر قدم پر سات لاکھ نیکیاں:۔

عن عبد اللّٰہ بن عباسؓ قال سمعت رسول اللّٰہ ﷺ یقول من حج من مکة ماشیا حتیٰ یرجع الیٰ مکة کتب اللّٰہ له بکل خطوة سبع مائةً حسنة مثل حسنات الحرم قیل وما حسنات الحرم قال بکل حسنة مائة الف حسنة ۔(المستدرك للحاكم جدید ٢/٦٤٨)۔

حضرت عبداللہ بن عباسؓ نے فرمایا کہ میں نے رسول اللہ ﷺ کو فرماتے ہوئے سنا ہے کہ جو شخص مکۃ المکرّمہ سے عرفات تک پیدل چل کر حج کرتا ہے، اور پیدل ہی مکۃ المکرّمہ واپس آتا ہے، اللہ تعالیٰ اس کے واسطے ہر قدم کے بدلہ میں حرم مقدس کی نیکیوں کی طرح سات سو نیکیاں لکھ

حضرت ابوبکرؓ سے مروی ہے کہ بے شک رسول اللہ ﷺ سے سوال کیا گیا کہ حج کی مختلف قسموں میں سے کونسا حج زیادہ افضل اور فضیلت والا ہے جس میں بلند آواز کے ساتھ کثرت سے تلبیہ ہو، اور جس حج میں قربانی کا خون خوب بہتا ہو۔

اَلْحَجُّ :۔ کے معنی بلند آواز سے کثرت سے تلبیہ پڑھنے کے ہیں، اَلثَّجُّ :۔ کے معنے قربانی میں جانور کا خون بہانے کے ہیں، اور وہ بدنہ کی قربانی کے لئے زیادہ استعمال ہوتا ہے۔

اس حدیث شریف سے معلوم ہوتا ہے، کہ حج قِران اور حج تمتع میں قربانی ہوتی ہے، اور حج اِفراد میں قربانی نہیں ہوتی، اس لئے افراد کے مقابلہ میں قران اور تمتع زیادہ افضل ہوں گے۔

اور حضرت عبداللہ بن مسعودؓ روایت فرماتے ہیں، کہ رسول اللہ ﷺ نے ارشاد فرمایا کہ حج اور عمرہ پے در پے کرتے رہو، یعنی جب حج کرو تو ساتھ میں عمرہ بھی کرلیا کرو، (حج قران وحج تمتع کیا کرو) اس لئے کہ حج وعمرہ دونوں گناہوں اور محتاجگی وفقیری کو اس طرح دور کرتے ہیں، جس طرح بھٹی لوہے اور سونے اور چاندی کے میل کو دور کر کے صاف کر دیتی ہے، اور حج مبرور (حج مقبول جو معصیت سے پاک ہوتا) کا ثواب اور بدلہ جنت کا اعلیٰ مقام ہی ہے۔

حضرت ابوہریرہؓ فرماتے ہیں، کہ نبی کریم ﷺ سے پوچھا گیا کہ کونسا عمل سب سے بہتر اور افضل ہے؟ تو آپ ﷺ نے فرمایا کہ اللہ اور اس کے رسول ﷺ پر ایمان لانا سب سے افضل عمل ہے، آپ ﷺ سے پوچھا گیا کہ پھر اس کے بعد کونسا عمل افضل اور بہتر ہے؟ آپ ﷺ نے جواب دیا کہ اللہ کے راستہ میں جہاد کے لئے نکلنا سب سے افضل عمل ہے، آپ ﷺ سے پوچھا گیا اس کے بعد کونسا عمل افضل ترین ہے؟ آپ ﷺ نے فرمایا کہ ایسا حج سب سے افضل ترین عمل ہے جو ہر برائی سے پاک ہو اور مقبول ہو۔ (بخاری شریف ۱/ ۲۰٦ حدیث ۱٤۹۷)۔

سفرِ حج میں خرچ کرنے کی فضیلت :۔

حضرت بریدہؓ فرماتے ہیں کہ سید الکونین علیہ السلام کا ارشاد ہے کہ سفرِ حج میں خرچ کرنا اتنے بڑے اجر وثواب کا باعث ہے، کہ جتنا جہاد فی سبیل اللہ میں خرچ کرنے کا ہوتا ہے، ایک روپیہ خرچ کرنیکا اجر سات سو ۷۰۰ روپے خرچ کرنے کے برابر ملتا ہے۔

بعض روایات میں ایک روپیہ خرچ کرنے سے ایک لاکھ روپے خرچ کرنے کے برابر اجر وثواب کی فضیلت آئی ہے، جو حاشیہ میں درج ہے، لہٰذا فضول خرچی سے بچ کر فراخدلی سے سفرِ حج میں خرچ کرنا چاہئے بعض لوگ ضروری اور اہم خرچ سے بھی گریز کرتے ہیں، اور وطن لانے کے لئے غیر ضروری اشیاء خوب خریدتے ہیں، حالانکہ حرمین شریفین کے قیام کے زمانہ میں کھانے پینے میں خرچ کرنے میں اور منیٰ، عرفات، مزدلفہ

تمھارے اس سوال کے جواب میں کہہ دیتا کہ ہاں ہر سال حج کرنا فرض کیا گیا ہے، تو اسی طرح فرض ہو جاتا، اور تم ادا نہیں کر سکتے، اس کے بعد آپ ﷺ نے ہدایت فرمائی کہ، کسی معاملہ میں جب تک میں خود تم کو کوئی حکم نہ دوں تم مجھ سے حکم لینے (اور سوال کر کر کے اپنی پابندیوں میں اضافہ کرنے) کی کوشش نہ کرو، تم سے پہلی امتوں کے لوگ اسی لئے تباہ ہو گئے کہ وہ اپنے نبیوں سے سوال بہت کرتے تھے، اور پھر ان کے احکام کی خلاف ورزی کرتے تھے، لہٰذا (میری ہدایت تم کو یہ ہے کہ) جب میں تم کو کسی چیز کا حکم دوں تو جہاں تک تم سے ہو سکے اس کی تعمیل کرو اور جب تم کو کسی چیز سے منع کروں تو اس کو چھوڑ دو۔(صحیح مسلم شریف ۔معارف الحدیث جلد ٤ صفه ١٩٠)

مطلب یہ ہے کہ میری لائی ہوئی شریعت کا مزاج سختی اور تنگی کا نہیں بلکہ سہولت اور وسعت کا ہے، جس حد تک تم سے تعمیل ہو سکے اس کی کوشش کرو، بشری کمزوریوں کی وجہ سے جو کمی کسر رہ جائے گی، اللہ تعالیٰ کے رحم و کرم سے اس کی معافی کی امید ہے۔

حج کس پر اور کب فرض ہے:۔

اس پاک گھر میں جمالِ خداوندی کی کوئی خاص تجلی ہے جس کی وجہ سے ادائے حج کے لئے اسے مخصوص کیا گیا ہے، اور حج ایک ایسی عبادت ہے، جس کی ہر ادا محبوبِ برحق کے عشق و محبت کے جذبہ کا اظہار کرتی ہے، پس ضروری ہے کہ جسے اس کی محبت کا دعویٰ ہو اور مالی اور بدنی حیثیت سے بیتُ اللہ شریف تک پہنچنے کی قدرت رکھتا ہو کم از کم عمر بھی میں ایک بار دربارِ محبوب میں حاضری دے، اور دیوانہ وار وہاں کا چکّر لگائے۔

لہٰذا ہر اس شخص پر حج فرض ہو جاتا ہے، جس کو اللہ تعالیٰ نے اتنی دولت عطاء فرمائی کہ جس سے وہ اپنے وطن سے مکّہ مکرمہ تک آنے جانے اور وہاں کے اخراجات پر قادر ہو، اور واپس آنے تک اہل و عیال اور بیوی بچوں کے مصارف بھی بآسانی برداشت کر سکتا ہو، اور راستہ ساری پر امن ہو ں، مثلاً حکومت کی طرف سے سفر کی منظوری کا ویزا اور سواری اور ٹکٹ کی فراہمی اور دشمن وغیرہ کے خطرات سے مامون ہونا وغیرہ، ان تمام سہولیات کے ساتھ عمر بھر میں صرف ایک مرتبہ حج فرض ہوتا ہے۔

حج کی فرضیت اور وجوب کے لئے مالکِ نصاب اور مقدارِ نصاب مال کا ہونا لازم نہیں، بلکہ اتنا مال ہونا لازم ہوتا ہے، کہ جس سے حج کا خرچ پورا ہوتا ہو، اور اس درمیان میں اہل و عیال کے خرچ کا انتظام ہو، چاہے وہ صرفہ مقدارِ نصاب سے زائد ہو یا اس سے کم ہو یا مقدارِ نصاب کے برابر

حج کرنے کے فضائل:۔

حج کی فرضیت و فضیلت

مولانا محمد الیاس صاحب جامعی
استاذ تفسیر جامعہ نور الہدیٰ نیلور و رکن ریاستی حج کمیٹی آندھرا پردیش

عَنْ اَبِیْ هُرَیْرَةَؓ قَالَ خَطَبَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ یَاَیُّهَا النَّاسُ قَدْ فُرِضَ عَلَیْکُمُ الْحَجَّ فَحَجُّوْا فَقَالَ رَجُلٌ اَکُلَّ عَامٍ یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ فَسَکَتَ حَتّٰی قَالَهَا ثَلٰثاً فَقَالَ لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَ جَبَتْ وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ ثُمَّ قَالَ ذَرُوْنِیْ مَا تَرَکْتُکُمْ فَاِنَّمَا هَلَکَ مَنْ کَانَ قَبْلَکُمْ بِکَثْرَةِ سُوَالِهِمْ وَاِخْتِلَافِهِمْ عَلٰی اَنْبِیَائِهِمْ فَاِذَا اَمَرْتُکُمْ بِشَیْئٍ فَاتُوْا مِنْهُ مَااسْتَطَعْتُمْ وَاِذَا نَهَیْتُکُمْ عَنْ شَیْئٍ فَدَعُوْهُ۔ رواہ المسلم (معارف الحدیث ج/٤ ص/١٨٩)۔

لَبَّیْکَ اَللّٰهُمَّ لَبَّیْکَ ،لَبَّیْکَ لَا شَرِیْکَ لَکَ لَبَّیْکَ ،اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَکَ وَالْمُلْکَ،لَا شَرِیْکَ لَکَ۔

اسلام کے ارکانوں میں سے پانچویں اور آخری رکن حجِ بیت اللہ ہے،تمام مسلمان جانتے ہیں، کہ اسلام کے پانچ ارکان ہیں۔

(۱) ’’لا اله الا اللّٰه ۔محمد رسول اللّٰه‘‘ کی گواہی دینا یعنی اللہ تعالیٰ کے سوا کوئی معبود نہیں اور حضرت محمد ﷺ اللہ کے سچے رسول اور نبی برحق ہیں۔

(۲) پانچ وقت کی نماز قائم کرنا۔

(۳) مال داروں کے لئے جو صاحبِ نصاب ہوں، اپنے مالوں کی زکوٰۃ ادا کرنا۔

(۴) رمضان المبارک کے روزے رکھنا۔

(۵) اور پانچواں رکن ہے حج بیت اللہ، یعنی بیت اللہ کا حج کرنا۔

حج کی فرضیت:۔

حضرت ابو ہریرہؓ سے روایت ہے، کہ رسول اللہ ﷺ نے ایک دن خطبہ دیا اور اس میں فرمایا۔ اے لوگوں! تم پر حج فرض کر دیا گیا ہے، لہٰذا اس کو ادا کرنے کی فکر کرو، ایک شخص نے عرض کیا کہ، یا رسول اللہ ﷺ کیا ہر سال حج کرنا ہم پر فرض ہے؟ رسول اللہ ﷺ نے اس کے جواب میں سکوت فرمایا اور کوئی جواب نہیں دیا، یہاں تک کہ اس شخص نے تین مرتبہ اپنا سوال دوہرایا، تو آپ ﷺ نے (ناگواری کے ساتھ) فرمایا کہ، اگر میں

حج پر جانے والی عورت کو یہ نہیں سمجھنا چاہئے کہ حرمین شریفین میں آنا اپنے میکے کی چہار دیواری میں آنا ہے، ان مقدس مقامات کی حرمت کا تقاضا بھی یہی ہے کہ یہاں ستر و حجاب اور شرم و حیا کے شرعی احکام وتعلیمات کا زیادہ سے زیادہ اہتمام کیا جائے تا کہ اس مبارک سفر کے انوار و برکات سے محرومی نہ ہو۔

جہاں تک حکومتی انتظامات کا تعلق ہے تو بلاشبہ سرکاری ادارے حج آپریشن کے ہر مرحلے کیلئے مناسب بندوبست کرتے ہیں، لیکن اس کے باوجود افسوس سے کہنا پڑتا ہے کہ بدعنوانی، کام چوری، دفع الوقتی اور خودغرضی کے جو جراثیم حکومت کے ہر ہر محکمے میں پیوست ہیں حج آپریشن کے مختلف مرحلوں میں بھی مفاد پرستی اور بدعنوانی کے یہ جراثیم عازمین حج کیلئے وبال جان بنتے ہیں اور ناخوشگوار حالات سے گزرے ہوئے عازمین حج وطن واپس آ کر، طرح طرح کے اسکینڈلوں کا حوالہ دیتے ہیں، لوگوں کی زبانی یہ حالات سن کر ایسا لگتا ہے کہ حج کی اس مقدس عبادت میں معاون بننے کے بجائے نگاہیں شکار کی تلاش میں رہتی ہیں اور حج سے متعلق بھاری بھرکم فنڈز، سیاسی تعلقات، اقرباپروری اور ذاتی مفادات کی بھینٹ چڑھ جاتے ہیں بعض انتظامات سے تو یہ ظاہر ہوتا ہے کہ حج اور عمرہ کو کمرشل کر کے بزنس انڈسٹری بنادیا گیا ہے۔

یہ دیکھ کر افسوس ہوتا ہے کہ حج اور عمرے کے سیزن میں پڑوس کے غیر مسلم ممالک سے حج اور عمرہ کرنے والوں کے مصارف کم اور ہمارے عازمین حج کے زیادہ ہوتے ہیں، وہاں ہوائی جہازوں کے کرایوں میں کفایت اور ہمارے یہاں اضافہ ہوتا ہے، ان کے عازمین حج و عمرہ کیلئے سہولتوں اور مراعات کا اہتمام زیادہ جبکہ ہمارے یہاں کم، ان کو مکہ اور مدینہ میں ایام حج و عمرے میں رہائشی عمارتیں مناسب موقع اور مناسب کرایہ پر، جبکہ ہمارے یہاں کمیشن اور بروکرشپ کے ''بزنس'' کی وجہ سے فاصلے بھی زیادہ اور کرایہ بھی زیادہ۔

کاش ان معروضات پر بھی غور فرمالیا جائے اور حج کو سامان تجارت سمجھنے کے بجائے عبادت کی نظر سے دیکھا جائے کہ اسلام کا یہ عظیم رکن اسی ''نظر'' کا محتاج ہے۔

مولائے کریم وطن عزیز کے ذمہ داران کو اس عظیم رکن کی ادائیگی میں معاونت کیلئے مثالی اور شفاف انتظامات کرنے کی توفیق عطا فرمائے۔ آمین۔

☆☆☆

۲۵ شوال ۱۴۳۰

اس وقت پورے نظم پر باقاعدہ اور مفصل معروضات پیش کرنے کا تو موقع نہیں ہے تاہم بعض قابل توجہ معاملات کا ذکر کرنا فائدے سے خالی نہیں ہوگا، کچھ ہی دنوں بعد حج پروازیں شروع ہونے والی ہیں، سرکاری اور غیر سرکاری اداروں کے انتظامات اختتامی مراحل میں ہیں اور عازمین حج رخت سفر باندھ کر پابہ رکاب ہیں۔

سب سے پہلے تو عازمین حج کی خدمت میں نیازمندانہ گزارش ہے کہ حج کی عبادت کو سرسری کام نہ سمجھا جائے، مناسک حج سے کما حقہ آگاہی حاصل کریں اور اس سفر کے ایک ایک لمحے کو قدر و قیمت کے احساس کے ساتھ گزاریں، ہوسکتا ہے اس مبارک سفر کے بعد آپ کو پھر موقع نہ مل سکے، قیام حرمین شریفین کے قیام کا یہ پورا وقت تزکیہ نفس اور اتباع شریعت کی عملی مشق میں گزرنا چاہئے، کہ جب آپ وطن واپس آئیں تو آپ کا ظاہر و باطن ایمان و یقین کی تازگی اور سنت و شریعت کی پاسداری کی دولت سے سرشار ہو، آپ کے شب و روز کے طرز عمل سے خشیت الٰہی اور فکر آخرت کے جذبات کی عکاسی ہوتی ہو۔ اور آپ اپنے گھر، برادری، محلے اور ملک و ملت کیلئے خیر خواہی، ترحم اور اصلاح حال کے قیمتی احساسات لے کر آئے ہوں۔

یہ تکلیف دہ بات بکثرت دیکھنے میں آتی ہے کہ وطن عزیز کے بعض خطوں کی خواتین، حرمین شریفین میں ستر وحجاب سے اپنے آپ کو بے نیاز سمجھتی ہیں، کاٹن کا مختصر لباس پہنے، قمیص و شلوار میں—— جو بعض اوقات سکڑ بھی جاتے ہیں—— جب آمد و رفت کے راستوں میں اور طواف کے دوران ان پر نگاہ پڑتی ہے تو شرم سے آنکھیں نیچی ہوتی ہیں، جبکہ دیگر ممالک کی خواتین شرعی احکام و ہدایات کے مطابق باوقار، پاکیزہ اور ستر وحجاب کے پورے لبادے میں طواف کعبہ اور دیگر مناسک ادا کرتی نظر آتی ہیں، پاکستان میں تربیت حجاج سے متعلق اداروں کو اس طرف خصوصی توجہ کی ضرورت ہے کہ ستر وحجاب کے احکام قرآن وسنت کے منصوص احکام ہیں وہ کوئی سماجی اور معاشرتی روایات نہیں ہیں،

پڑتا، مادی آسائشوں کی فراوانی ہے، لیکن یہ بھی حقیقت ہے کہ اب ہمتیں کمزور ہوگئی ہیں اور شرق غرب سے کعبۃ اللہ کا رخ کرنے والے ہر رنگ ونسل ہر مزاج وطبیعت اور ہر زبان و پوشاک کی پہچان رکھنے والے لاکھوں فرزندانِ توحید ایک ہی وقت میں جب مشاعر مقدسہ میں قدم رکھتے ہیں اور مکہ، منیٰ، عرفات، مزدلفہ اور مدینۃ الرسول میں حاضری کیلئے ان کا تلاطم خیز سمندر لگاتار حرکت میں ہوتا ہے تب مشکلات اور مسائل کی نئی شکلیں سامنے آتی ہیں جن کا پوری ہمت، تحمل اور قوت ارادی سے سامنا کرنا پڑتا ہے۔ کسی ملک سے روانہ ہونے اور دوسرے ملک کی حدود میں داخل ہونے کا ایمگریشن کا ایک نظام ہے جس کے مختلف مرحلوں سے گزرنا بھی ضروری ہوتا ہے اس لئے آج بھی ماضی بعید کی طرح، سفرحج میں ہر طرح کی مادی، انتظامی اور معنوی تیاری کی ضرورت ہوتی ہے تاکہ اخلاص کامل کی روح لئے تمام تر احکام وآداب سے معمور یہ عبادت، بندۂ مؤمن کیلئے گناہوں کی نحوستوں سے نجات اور آخرت کی سعادتوں کے حصول کا ذریعہ بنے۔ نبی کریم ﷺ کا یہ ارشاد کس طرح اپنے اندر عظیم مژدہ رکھتا ہے۔:

العمرة اِلی العمرة كفارة لما بينهما والحج المبرور ليس له' جزاء الا الجنة. (بخاری)

ایک عمرہ دوسرے عمرے تک درمیان کے گناہوں کیلئے کفارہ ہے اور حج مبرور کا صلہ تو جنت ہی ہے۔

ایک زمانہ تھا کہ حج کیلئے زادِراہ اور سواری کے علاوہ کچھ زیادہ پیچیدہ انتظامات کی ضرورت نہیں ہوتی تھی لیکن اب حج کیلئے سرکاری اور نجی سطح پر ہمہ جہتی انتظامات ناگزیر ہوتے ہیں اس مقصد کیلئے ہر ملک میں حج کی باقاعدہ وزارت ہے جس کے تحت مختلف ادارے (ڈائریکٹریٹ) حج آپریشن کے مختلف مراحل کیلئے سرگرم عمل رہتے ہیں اور درخواست جمع کرانے سے لے کر وطن واپسی تک کے ہر مرحلے کیلئے پوری دقیقہ رسی کے ساتھ مربوط انتظامات کرنے پڑتے ہیں۔ عموماً موسم حج سے کافی عرصہ پہلے حج پالیسی کا اعلان کیا جاتا ہے اور مرحلہ وار انتظامات بروئے کار لائے جاتے ہیں، ماضی میں عموماً مشاورت کیلئے حج کنونشن بھی منعقد ہوئے ہیں جس میں ارباب بصیرت اپنے تجربات کی روشنی میں تجاویز پیش کرتے رہے ہیں۔

لیکن نصف صدی سے زیادہ عرصے پر محیط طرح طرح کے تجربات سے گزرنے کے باوجود آج بھی حج آپریشن کے انتظامات اور عازمین حج سے متعلق بہت سے معاملات اصلاح طلب ہیں۔

پردہ کا اصول

مولانا محمد الیاس صاحب جامعی
استاذ تفسیر جامعہ نورالہدیٰ نیلوررکن ریاستی حج کمیٹی آندھراپردیش

وَقَرۡنَ فِیۡ بُیُوۡتِکُنَّ وَلَا تَبَرَّجۡنَ تَبَرُّجَ الۡجَاهِلِیَّةِ الۡاُوۡلٰی وَاَقِمۡنَ الصَّلٰوۃَ وَاٰتِیۡنَ الزَّکٰوۃَ وَاَطِعۡنَ اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ اِنَّمَا یُرِیۡدُ اللّٰهُ لِیُذۡهِبَ عَنۡکُمُ الرِّجۡسَ اَهۡلَ الۡبَیۡتِ وَیُطَهِّرَکُمۡ تَطۡهِیۡرًا.(سورۃ الاحزاب . آیت . ۳۳)۔

سب سے پہلے تو ہم محرم اور نامحرم کا فرق سمجھا دینا ضروری سمجھتے ہیں، تاکہ آگے آنے والے مضامین (جن میں محرم اور نامحرم کا تذکرہ بار بار آئے گا) سمجھنے میں آسانی ہو۔

جو رشتہ دار عورت کیلئے محرم ہیں ان سے پردہ نہیں اور جو نامحرم ہیں ان سے پردہ فرض ہے، اس بارے میں اصول یہ ہے کہ جس شخص کے ساتھ جس عورت کا نکاح شرعاً کبھی بھی نہ ہوسکتا ہو، یعنی جو عورت جو شخص پر ہمیشہ کیلئے حرام ہو، اس عورت کیلئے وہ شخص محرم ہے، اور اس سے پردہ نہیں ہے، اور جس شخص سے کبھی بھی نکاح ہوسکتا ہو، وہ نامحرم اور اس سے پردہ فرض ہے، اس کی ایک مختصر فہرست درج ذیل ہے۔

جن لوگوں سے پردہ ہے:۔

جو لوگ عورت کیلئے نامحرم ہیں، اور جن سے پردہ فرض ہے وہ یہ ہیں۔

خالہ زاد، ماموں زاد، چچازاد، پھوپھی زاد (یعنی پھوپھی کے بیٹے) دیور، جیٹھ، بہنوئی، نندوئی، خالو، پھوپھا، شوہر کا چچا، شوہر کا ماموں، شوہر کا پھوپھا، شوہر کا خالو، شوہر کا بھتیجا، شوہر کا بھانجا، اس طرح ہر وہ شخص جس سے کسی بھی وقت نکاح کرنا جائز ہو ان سب سے عورت کے لئے مکمل پردہ کرنا ضروری ہے۔

جن لوگوں سے پردہ نہیں ہے۔

جو لوگ عورت کیلئے محرم ہیں، اور جن سے پردہ نہیں ہے وہ یہ ہیں، شوہر (لیکن اگر شوہر نے طلاق دیدی تو پھر بیوی کے لئے شوہر نامحرم ہو جائے گا اور شوہر سے پردہ کرنا فرض ہو جائے گا) باپ، دادا، نانا، چچا، ماموں، سسر، بیٹا، پوتا، نواسہ، شوہر کا بیٹا (جو شوہر کی کسی دوسری بیوی کا ہو)